

UNIVERSITA KARLOVA V PRAZE

Husitská teologická fakulta

Křesťanské prvky ve stvořitelském mýtu Sředozemě

J.R.R Tolkiena

Bakalářská práce

**Elements of Christianity in J.R.R Tolkien's
Creation Myth of Middle-earth**

Vedoucí práce:

Doc. Jiří Vogel

Autor:

Marie Klepetková

Praha 2011

Anotace

Práce se zabývá křesťanskými prvky a paralelami ve stvořitelském mýtu světa spisovatele Středozemě J.R.R. Tolkiena, ve kterém se odehrává jedno z nejznámějších literárních děl minulého století, trilogie Pán Prstenů. Jsou zde uvedeny do kontextu hlavní motivy a možné výklady obsahu jeho myšlenek a podrobněji rozebrány prvky, které mohou být jasně interpretovány jako křesťanské.

Annotation

Main focus of that work is concerned with elements of Christianity and its parallels in the myth of creation of Middle-Earth, the world created by J.R.R. Tolkien, notable and famous author of one of the most influential literary work of 20th century, trilogy of Lord of the Rings. There is an attempt to take into consideration and context a main motives and possible meanings of his thoughts which could be realized and interpreted as Christians in its very merit.

Klíčová slova

Tolkien, křesťanství, prvky, Středozemě, mýtus, Stvoření, výklad

Keywords

Tolkien, Christianity, Elements, Middle-earth, Myth, Creation, Interpretation

Na tomto místě bych ráda poděkovala všem lidem, kteří mi byli při psaní této práce inspirací a oporou. Především děkuji za konzultace a vedení Doc. Jiřímu Vogelovi, za morální podporu Mgr. Petru Janu Vinšovi a Mgr. Ondřeji Šestákovi, a za inspiraci k napsání této práce všem někdejšími členům Společenstva J.R.R. Tolkiena a dalším jeho příznivcům.

Prohlášení

„Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci s názvem **“Křesťanské prvky ve stvořitelském mýtu Středozemě J.R.R. Tolkiena”** napsala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů. Současně dávám svolení k tomu, aby tato práce byla umístěna v Ústřední knihovně UK a používána ke studijním účelům.

V Praze dne 26. června 2011

Marie Klepetková

Obsah

Úvod	5
1. O vzniku a důsledcích díla J.R.R. Tolkiena	9
1.1 J.R.R. Tolkien, jeho život a víra v kontextu doby	9
1.2 Důsledky - krátký přehled filosoficko-náboženské recepce díla.....	12
2. Mýtus o stvoření světa.....	16
2.1 Stvoření	16
2.2 Ainur/Valar a andělé	22
2.3 Melkor a působení zla při stvoření a v průběhu věků.....	27
3. Křesťanské prvky ve stvořeném.....	35
3.1 O původu a podstatě ostatních živých bytostí	35
3.2 Ilúvatarovi Děti: Elfové a lidé – smrtelnost jako Dar.....	38
4. Závěr	42
5. Seznam použité literatury.....	43
5.1 Primární prameny	43
5.2 Sekundární prameny	43
5.3 Internetové odkazy	44
6 Summary	46

Úvod

Středozem J.R.R. Tolkienu přitahuje pozornost laiků i odborníků už po mnoho let.

Endorë, Endoreenna neboli v lidském jazyce Středozem je názvem kontinentu ve světě Ardy odpovídajícího svojí polohou přibližně Evropě, zároveň se však tento pojem mezi čtenáři mylně vžil¹ pro označení celého Tolkienova světa. Tato práce se tedy bude zabývat problematikou stvořitelského mýtu celé Ardy, jejíž jednou z částí je právě Středozem.

Jejím vykreslením a popisem se profesor Tolkien zabýval po celý svůj život, a ke čtenářům se její obraz dostal především v těchto dílech: *The Silmarillion*, *The Letters of J.R.R. Tolkien* (edited by Humphrey Carpenter), *The Hobbit, or There and Back Again*, *Unfinished Tales*, *The Book of Lost Tales 1 and 2*, *The Lord of the Rings (LOTR): The Fellowship of the Ring (FR)*, *The Two Towers (TT)* a *The Return of the King (RK)*. Stvořitelský mýtus jako takový je obsažen především v knize *The Silmarillion*, ale k dokreslení jeho obsahu a smyslu je nutné přihlížet i k reáliím vykresleným v jiných příbězích.

Tolkien ve svém popisu dějin Středozemě vytváří alternativní, mytické pradějiny lidstva a především Evropy. Jde tedy o historii, která mohla, ale nemusí mít souvztažnost se současným světem a která se odehrává ve fiktivním předkřesťanském období. V kontextu své vlastní doby J.R.R. Tolkien narozdíl od mnoha věřících křesťanů nezavrhoval pohanské mýty jako zcela chybné, ale viděl v nich stopy milosti a produkty vysoké duchovní kultury, která může být inspirativní bez ohledu na náboženské vyznání.

Dnes je nepopíratelné, že J.R.R. Tolkien vytvořil svět, který inspiroval tisíce čtenářů a kritiků, mnohé spolky a různí lidé se hlásí k tomu, že v nich toto dílo zanechalo stopu. Vznikají překlady evangelií do Tolkienem uměle vytvořeného elfího jazyka Queniy, jsou psány odborné články a studie zabývající se problematikou jazyka, etiky a kultury jednotlivých národů Středozemě. Jsou vydávány i zcela samostatné časopisy zabývající se jeho dílem, jako např. "Cirth de Gandalf" v Belgii, "Mythlore" v Kanadě, "Vinyar Tengwar" a "Thorin" či donedávna i "Imladris" u nás.

Nemalou roli zde hraje i otázka náboženství. Tolkien ve své poetice a motivech čerpal v mnohém ze starých ság a severské mytologie, jeho dílo je čteno a vykládáno nejen

¹ Jak lze usoudit mimojiné z hesla na wikipedii: viz. Arda (Středozem) [online]. Publikováno 21. 1. 2011 v 13:41. dostupné z: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Arda_%28St%C5%99edozem%29>.

křesťany, ale i ateisty, buddhisty, novopohany. Jinými slovy se zdá, že si v mytologii Středozemě nachází každý to své.

J.R.R. Tolkien sám byl zcela nepopíratelně katolíkem, a to praktikujícím a věřícím katolíkem, který se ke svému křesťanství zcela otevřeně hlásil. Ve svých dopisech příznivcům a přátelům napsal:

*"Actually I am a Christian, and indeed a Roman Catholic."*² nebo

*"The Lord of the Rings' is of course a fundamentally religious and Catholic work; unconsciously so at first, but consciously in the revision. That is why I have not put in, or have cut out practically all references to anything like 'religion,' to cults or practices, in the imaginary world. For the religious element is absorbed into the story and symbolism."*³

Přesto byla v odborných i neoborných kruzích v dřívější i současné době křesťanskost jeho díla zpochybňována:

*"Система Толкина не является христианской по существу"*⁴

Je tu také silná tendence vykládat příběhy a myšlenky v jeho díle s důrazem na zcela jiné prvky a motivy. Často se jednalo o prostou snahu zdůraznit "new – age" motivy a ekologicko sociální aspekty prostřednictvím jeho popisu přírody⁵ nebo také o snahu vidět ve zdánlivě křesťanských motivech podsunuté prvky satanismu, popřípadě gnostické či manichejské hereze. Tyto teze se objevují především v kontextu ruského pravoslavného prostředí.

V křesťanských kruzích byla ve své době Tolkienově Středozemi často vyčítána přílišná složitost ve srovnání s jasnou alegorií knih o Narnii jeho přítele a současníka C.S.Lewise. U Tolkiena křesťané nalézali příliš mnoho matoucího a při snaze o ryze křesťanskou interpretaci tak často dochází ke snaze o zjednodušený výklad, jež ve svém důsledku pomíjí vrstevnatost a nesmírnou propracovanost díla.

Tato práce tedy vznikla z potřeby důsledně shrnout popsat a rozebrat jednotlivé prvky stvořitelského mýtu Středozemě, jež by se vposledku daly označit jako křesťanské. Je třeba zvážit a zdůvodnit toto označení bez kladení jednoduchých paralel mezi nesourodé a

² viz. CARPENTER, Humphrey, ed. *The Letters of J.R.R. Tolkien*. Boston: Houghton Mifflin. 1981. s. 255.

³ viz. CARPENTER, Humphrey, ed. *The Letters of J.R.R. Tolkien*. Boston: Houghton Mifflin. 1981. s. 172.

⁴ „Nauka Tolkiena není křesťanská ze své podstaty” in: GRIDIN, A. Drakobijecké mýty v tvorbě Tolkiena in: *Estel*. č.4. Novosibirsk 2001, s.23 (přel. Aut.)

⁵ srov. CURRY, Patrick, *Defending Middle Earth: Tolkien Myth & Modernity*. New York: Houghton Mifflin Harcourt, 2004. 198 s.

nejednoznačně vyložitelné motivy (Elbereth – panna Marie⁶) a zabránit tak zcela zavádějícím a na nesprávném výkladu pojmů založeným interpretacím.

Tato práce si klade za cíl vyložit, zda byly pohanské mýtické formy a motivy díky zpracování věřícím katolíkem Tolkienem naplněny křesťanskými obsahy. Jako prostředek si volí postupný výklad klíčových pasáží z pramenného textu a shrnutí názorů jiných badatelů na danou problematiku.

Na počátku se práce věnuje autorově biografii, jelikož průběh jeho života a doby se zcela jasným způsobem odráží na formulaci jeho myšlenek. Jsou zde vytyčeny důležité aspekty jeho života a zdůrazněn náboženský kontext doby. Nemalou roli ve vymezení podoby Středozemě sehrály i literární prameny, ze kterých Tolkien vycházel a proto je věnován i prostor jejich výkladu.

Hlavním těžištěm práce je porovnání popisu stvoření světa v Genesis a Janově evangeliu s Tolkienovým mýtem o stvoření světa Ardy, ve kterém se nalézá Středozem. Budeme používat verzi zpracování v *Silmarillionu* a jiných pracech, kterou pro vydání po otcově smrti připravil Christopher Tolkien. Bude zde rozebrána možnost kladení paralel mezi jednotlivé motivy a to především mezi Ainur⁷ a anděly, kde nemalá část tohoto oddílu bude věnována pojetí Zla a Pádu, jež je u Tolkiena výsostným tématem v podobě povstání Morgotha/Melkora.

Dále jsou v práci zkoumány křesťanské prvky ve smyslu jednotlivých vlastností živých bytostí, které vypovídají o charakteru stvořeného. Zcela záměrně je zde ponechán jen malý prostor popisu trpaslíků a ostatních bezprostředně nestvořených bytostí Tolkienovým stvořitelem Ilúvatarem, jelikož na plné pochopení jejich podstaty a významu by bylo třeba napsat další zcela samostatnou studii a pro kontext této práce postačí znát základní rysy jejich existence. Poslední část se věnuje srovnání podstaty přímého výtvaru Ilúvatara, Prvorozených a Druhorozených, elfů a lidí, jelikož tato část Tolkienovy mytologie poskytuje nejvíce příležitosti k chybným interpretacím.

Závěrem této práce by mělo být zhodnocení všech prvků křesťanství obsažených ve stvořitelském mýtu Středozemě a jejich uvedení do vzájemného kontextu.

Z odkrytí křesťanského či nekřesťanského charakteru celého mýtu by také mělo vyplynout vyvrácení či potvrzení myšlenky, že Tolkienovo dílo v sobě nese určitý misijní potenciál a

⁶ viz. CALDECOTT, Stratford. *A Secret Fire, The spiritual vision behind Tolkien*. London: Darton Longman & Todd, 2003. s.83.

⁷ Jedná se bytosti stvořené ještě před vlastním stvořením Ardy/světa.

člověka, který je s křesťanstvím jen povrchně obeznámen, přivádí k otázkám, které v konečném důsledku vedou ke křesťanskému vnímání světa.

1. O vzniku a důsledcích díla J.R.R. Tolkiena

1.1. J.R.R Tolkien, jeho život a víra v kontextu doby.

John Ronald Reuel Tolkien se narodil 3. ledna 1892 ve městě Bloemfontein v Oranžském svobodném státě, krátce existující nezávislé oblasti na území dnešní Jihoafrické republiky, která byla po skončení druhé búrské války roku 1902 připojena v britskému koloniálnímu impériu. Jeho otec, Arthur Reuel Tolkien, byl vyšším bankovním úředníkem, který se svou rodinou přišel do Afriky, aby zaujal vedoucí pozici v “British bank”.⁸

Ve věku tří let Tolkien opustil spolu se svou matkou Afriku a odcestoval do Anglie, zprvu pouze na návštěvu příbuzných. Když však jeho otec v Bloemfonteinu nečekaně zemřel na revmatickou horečku, zůstala celá pozůstalá rodina již natrvalo v Anglii.

Již od nejranějšího věku se Tolkien projevoval jako nadané dítě s výrazným jazykovým talentem. Základní vzdělání absolvoval jako stipendista na King Edward's School v Birminghamu. Pro Tolkienův další duchovní vývoj byla velmi důležitá konverze jeho matky (a tedy i celé rodiny) k římskému katolictví, která se navzdory silnému odporu celého baptistického zbytku rodiny a přes materiální těžkosti z toho plynoucí, odehrála roku 1900. O čtyři roky později pak Tolkienova matka umírá na neléčenou (a v té době také v podstatě neléčitelnou) cukrovku. Opatrovnictví obou dětí bylo svěřeno otci Fratišku Xavieru Morganovi z Birminghamské oratoře, což jen prohloubilo Tolkienův hluboký osobní vztah ke katolictví.

V roce 1911 nastoupil Tolkien na Oxfordskou universitu a začal studovat klasická studia, což dobře koresponduje s jeho předchozím zájmem o latinu a řečtinu, které se naučil sám už na základní škole. V roce 1913 ale přestoupil na obor anglický jazyk a literatura, u kterého následně zůstal po celý život.

V roce 1915 Tolkien dostudoval, následně byl odveden do armády a vyslán na frontu do Francie, kde se účastnil mimo jiné bojů na Sommě. V roce 1916 vážně onemocněl a zbytek války strávil v Anglii.

⁸ Životopisné údaje jsou čerpány zejména z knihy CARPENTER, Humphrey. *Tolkien: A Biography*. Ballantine Books, New York 1977, 327s.

Brzy po skončení války začal Tolkien pracovat pro Oxford English Dictionary a v roce 1920 začal přednášet anglickou literaturu na universitě v Leeds. Zde se věnoval převážně staroangličtině a středoangličtině a vytvořil několik významných akademických děl.⁹

V roce 1925 nastává další významný zlom v Tolkienově životě, protože tohoto roku obsazuje Rawlinsonovu a Bosworthovu profesuru pro anglo-sasštinu na Oxfordské universitě. V této pozici zůstal až do roku 1945, kdy přebírá významnější Mertonovu profesuru pro anglický jazyk a literaturu. V ní pak setrvává až do své emeritury v roce 1959. Během svého akademického působení Tolkien několikrát významně zasáhl do odborného diskursu ohledně staroanglické a středoanglické literatury a zejména jeho slavná přednáška *Beowulf: The Monsters and the Critics*¹⁰ měla trvalý dopad na bádání o tomto anglo-saském literárním díle.

Pro Tolkienův duchovní vývoj měla velký význam již zmíněná konverze jeho matky. On sám jí dle vlastního vyjádření vnímal jako sebeoběť, zejména proto, že odpor rodiny jí následně nutil k tvrdé práci, což mohlo uspišit její podlehnutí nemoci. Tolkien sám to v jednom ze svých dopisů vyjádřil následovně:

*„My own dear mother was a martyr indeed, and it is not to everybody that God grants so easy a way to his great gifts as he did to Hilary and myself, giving us a mother who killed herself with labour and trouble to ensure us keeping the faith.“*¹¹

Jeho výchova pod opatrovnictvím otce Fratiška Xaviera Morgana pak toto směřování jenom utvrdila. Podle vlastních vyjádření i podle svědectví lidí ze svého okolí byl Tolkien velice konzervativním římským katolíkem. Jeho konzervativismus vedl až k odmítnutí reforem katolické církve a zejména katolické liturgie po II. Vatikánském koncilu. Ruku v ruce s tímto náboženským konzervativismem se u Tolkiena projevovala skepse vůči technologickému vývoji, který podle jeho názoru ničil anglický venkov jeho dětství. Literárním vyličením této skepse je slavné „vymetení Kraje“ ze závěru *Pána prstenů*.

Významným faktorem pro Tolkienovu tvorbu, respektive pro náboženské (křesťanské) prvky v ní, bylo i přátelství s jiným klasikem žánru fantasy, který je pro svou křesťanskou orientaci ve svém díle velice dobře známý, – s C. S. Lewisem. Lewis se narodil roku 1898 v Belfastu a na Oxfordské universitě přednášel jako asistent anglickou literaturu a později se stal profesorem pro středověkou angličtinu na Cambridgeské universitě. Od svých 15 let se

⁹ Jedná se třeba o kritickou edici anglické romance o Siru Gawainovi a Zeleném rytíři, nebo slovník středoangličtiny.

¹⁰ "Beowulf: The Monsters and the Critics." *Proceedings of the British Academy*, 22 (1936), str. 245–95

¹¹ viz. CARPENTER, Humphrey. *Tolkien: A Biography*. New York: Ballantine Books 1977, str. 31.

Lewis považoval za ateistu a byl to právě až kontakt s J. R. R. Tolkienem a zároveň četba G. K. Chestertona, které ho přivedli ke konverzi a k přijetí křesťanství – byť k Tolkienovu zklamání C. S. Lewis nevstoupil do římskokatolické církve, ale působil jako laický teolog v rámci anglikánské církve.

Po celý svůj život Tolkien zůstal velmi pravidelným návštěvníkem bohoslužeb a z jeho vlastní korespondence i ze svědectví jeho okolí vyplývá, že jeho zbožnost téměř hraničila s bigotností. Tolkien trpěl občasnými záchvaty melancholie, depresivními stavy a byla to právě víra, respektive vypjatá eucharistická zbožnost, která mu v těchto obtížných chvílích pomáhala. Velice často také přijímal svátost smíření a z jeho osobních poznámek víme, že tuto svátost a jí předcházející zpověď bral s vážností, která hraničila až s nezdravou skrupulozitou.

Tento striktní, až rigidní přístup k víře se výrazně projevil na již zmíněném odmítnutí reforem II. vatikánského koncilu. Zejména následné liturgické reformy se Tolkienovy zbožnosti velice hluboce dotkly. Ostře nesouhlasil se zaváděním národního jazyka do bohoslužby a s ústupem některých tradičních forem náboženského života, zejména s ústupem eucharistických adorací. Jeho vnuk Simon Tolkien ve svých vzpomínkách tuto frustraci svého dědečka velmi trefně reflektuje v následujícím citátu:

„I vividly remember going to church with him in Bournemouth. He was a devout Roman Catholic and it was soon after the Church had changed the liturgy from Latin to English. My grandfather obviously didn't agree with this and made all the responses very loudly in Latin while the rest of the congregation answered in English. I found the whole experience quite excruciating, but my grandfather was oblivious. He simply had to do what he believed to be right.“¹²

Tolkien se zároveň nikterak netajil tím, že jeho beletristická díla mají být ve svém jádru hluboce křesťanská a rovněž katolická. Nicméně na rozdíl od svého přítele C. S. Lewise tento křesťanský podtón nenechává zaznívat tak zjevně a skrývá ho spíše v řadě narážek, symbolů a jemných odkazů. Tolkien na rozdíl od Lewise nikdy nesklouzl k jednoznačnému užívání křesťanské symboliky, ani k mravoučným až mravokárným pasážím, které by se zakládali na křesťanské etice a které jsou často k nalezení v beletristické tvorbě Lewise. To zároveň činí Tolkienovo dílo mnohem otevřenější řadě jiných interpretací. O několika z nich bude pojednáno v následujících kapitolách.

¹² viz. Ze vzpomínek na webové stránce Simona Tolkiena: TOLKIEN, Simon. My grandfather JRR Tolkien, [online]. c2003, [cit.29-1-11]. <<http://www.simontolkien.com/mygrandfather.html>>

1.2. Důsledky – krátký přehled filosoficko-náboženské recepce díla.

Reakce na Tolkienovo dílo je dlouhým neukončeným procesem, ve kterém se objevují jak odborné (tj. psané s náležitým citačním aparátem vysokoškolsky vzdělanými badateli), tak i neodborné rozborů, kritiky a názory.

Prvním uceleným sborníkem, který reflektoval situaci vzniklou po vydání díla, byl sborník odborných článků „Tolkien and critics“ vydaný v bouřlivých sedmdesátých letech 20. století.¹³ Toto vydání lze považovat za počátek systematického výzkumu Tolkienova díla.

Knihy o Středozemi daly podnět ke vzniku mnoha asociací a sdružením příznivců, kteří se ve svém pojetí výzkumu problematiky pohybují od žánru literární kritiky po zcela reálně myšlené pokusy o rekonstrukci, prožívání obyčejů a zvyků fiktivních obyvatel Středozemě.

14

Tématem, kterým se bude ve zkratce zabývat tato kapitola je tedy přehled základní filosoficko-náboženské recepce Tolkienových příznivců a odborných badatelů o podstatě Tolkienova díla, které dávají podnět k vytváření stále nových polemik na toto téma.

Nejdříve je třeba podotknout, že katolická církev se oficiálně k tvorbě J.R.R. Tolkiena nevyjadřuje v žádném závazném prohlášení. Mnozí její příslušníci a představitelé o něm píší, či přednášejí na konferencích¹⁵, ale prezentují tak pouze své vlastní myšlenky a názory.

Dále ve vnímání díla sehrála zřejmě roli situace v době levného, masově dostupného vydání knih Pána Prstenů v r. 1965 v Americe, kde tou dobou vrcholilo protiautoritářsky a nábožensko synkreticky laděné hnutí hippies. Tehdejší čtenáři přijali Tolkienovo dílo s nadšením, viděli v něm nositele podobných idejí a mnozí vykládali knihu jako alegorii boje se zlem neadekvátního společenského zřízení, přestože sám Tolkien se jakémukoliv

¹³ viz. NEIL, David Isaac and col., *Tolkien and the Critics; Essays on J. R. R. Tolkien's the Lord of the Rings*, University of Notre Dame de Paris, June 1968.

¹⁴ V českém prostředí kupříkladu jde o tématické tábory a elfí slavnosti pořádané v domě u Renaty Ferstové. Více pod odkazem na akce v sekci “O Autorce” online on: FERSTOVÁ, Renata. O autorce. [online]. c2009, poslední revize 3. prosinec 2010 [cit.1-5-11] <<http://laisifinwen.wz.cz>>

¹⁵ viz. SPIRITO, William & RIMOLI Emanuele, *Outer and Inner Landscapes in Tolkien: between Wordsworth, Coleridge and Dostoevsky on Tolkien and Romanticism / Tolkien und Romantik* 7th DTG Tolkien Conference Jena 23-25 April 2010

alegorizačnímu výkladu bránil.¹⁶ Odtud také pramení vnímání religiozity příznivců Středozemě v souvislosti s hnutím “New-age” a Neopaganismem.

V křesťanském prostředí se díky nadšenému přijetí v řadách příznivců “New Age” Tolkienovo dílo setkala s nadšením i nedůvěrou. Obzvláště v Americe rodiče často diskutovali o tom, zda není pro víru jejich dětí toto čtivo škodlivé a zda jej nemají dětem zakazovat. Podobné debaty je možné zachytit v internetových diskuzích i dnes.

Mezi katolickými badateli zabývajícími se Tolkienem následně postupně vzniká potřeba obhajovat křesťanský náboj díla, tak například anglický spisovatel Joseph Pearce poukazuje na zbytečnost těchto reakcí a naopak doporučuje knihy Tolkiena jako potřebné čtivo v každé křesťanské rodině.¹⁷

Někteří badatelé pak kladou důraz na Tolkienovu zálibu ve starověké, především pak keltské a severské mytologii, přičemž toto kladení důrazu se pohybuje od tvorby srovnávacích studií jednotlivých paralel (příkladem takového přístupu je kniha Marjorie Burns¹⁸) po prohlášení Ch. Moormana, který označuje Tolkienovy příběhy ve své podstatě za čistý severský mýtus.¹⁹

Celá řada autorů rozkrývá tak či onak alegorický význam Tolkienova mýtu. Robert Gilling a Elizabeth Holland ve svém díle z roku 1985 přišli s odvážným výkladem, v němž naznačovali, že je v Tolkienově díle ukryta tajná šifra obsahující veškerou historii lidské civilizace.²⁰ Dle výkladu filosofa R. Purtilla však Tolkien při tvorbě příběhů a legend o Středozemi nechtěl napsat alegorii (kterýžto žánr dle svého vyjádření neměl příliš v lásce), ani filosofický mýtus vysvětlující křesťanství. Faktu, že stvořil mýtus, předcházela jeho víra. Tedy není zde mýtus vysvětlující svět a vytvářející víru, ale víra vytváří mýtus.²¹

Moderní badatelé, ze kterých čerpá tato práce, se alegorickému výkladu vyhýbají. Dnešní přístup je postaven na snaze vyložit jednotlivé náboženské a filosofické koncepty týkající se Středozemě velice opatrně a v kontextu tvrzení samotného spisovatele, které se nám zachovali v dopisech a v dalších postupně zveřejňovaných materiálech jeho synem Christopherem Tolkienem.

¹⁶ srov. FOSTER, Mike, *America in the 1960s: Reception of Tolkien*, in: (ed.) Drout, J.R.R. *Tolkien encyclopedia*, 2006.

¹⁷ srov. PEARCE, Joseph. *Celebrating Middle Earth: The Lord of the Rings as a Defense of Western Civilization*, Inkling Books, Seattle, 2002.

¹⁸ srov. BURNS, Marjorie. *Perilous Realms: Celtic and Norse in Tolkien's Middle-earth*, Toronto: University of Toronto Press, 2005.

¹⁹ viz. MOORMAN, Ch. *The Shire, Mordor & Minas-Tirith*.// Tolkien & the critics.- s.201.

²⁰ srov. GIDDING, Robert, HOLLAND, Elizabeth. *The Shores of Middle-earth* London: Junction book, 1981.

²¹ srov. PURTILL, Richard. *Myth morality and religion* s. 3 - 6.

Zajímavou a bouřlivou ideologickou a posléze i teologickou reakci na Tolkienovo dílo nacházíme v ruskojazyčném prostředí. Tolkienovo dílo se v dobách komunismu stalo oblíbeným u svobodomyšlných intelektuálů, a jeho průnik do ruského prostředí byl pomalý, zato však dalo vzniknout jedné z nejširších základů příznivců a pestré škále interpretací jeho díla.²² Jelikož počet lidí učících se tolkienovy jazyky a hrajících hry napodobující realie Tolkienova světa je poměrně vysoký, lze zde ve výsledku sledovat určité napětí mezi pravoslavnými skupinami a těmi hledajícími v Tolkienově díle nekřesťanskou věrouku.

Situaci neulehčuje ani existence na Tolkienově světě parazitujících a charakter jeho postav překrucujících děl, jejímž zářným příkladem je Černá Kniha Ardy²³, která vypráví příběh stvoření z pohledu padlého Ainu Melkora, a podobně jako La Veyova Satanská bible dělají z vtělení zla smutného hrdinu bojujícího proti nespravedlivému Bohu Tvůrci. Stovky až tisícovky lidí se ztotožňují s tímto výkladem Tolkienova mýtu a jejich přesvědčení zřejmě ovlivňuje i jejich volbu víry v reálném životě.²⁴

Dalším příkladem konfliktu ohledně náboženského výkladu je v ruském prostředí známý spor z podzimu r. 1999 o gnosticismus v Tolkienově díle mezi A. Muzafarovem, studentem filosofické fakulty a členem výzkumné skupiny pravoslavno - nacionalistického zaměření „Kitovras“ a skupinou jeho oponentů, jiných vysokoškolsky vzdělaných tolkienistů, kteří se nazvali sdružením Estel.²⁵ Muzafarov na počátku sporu zastává názor, že je Tolkienovo dílo ve své nauce gnostické nebo přinejmenším heretické, přinášející cizí západní hodnoty, a ve svých důsledcích vede k šíření neopaganismu a satanismu, proti čemuž ostře reagují křesťané, kteří ve své lásce k Tolkienovi a pravoslavím nevidí rozpor.

Důsledkem tohoto konfliktu byla dlouhá filosofická diskuze a vznik článků rozebírajících tolkienovu teologii, jejíž archív je základem pro mnoho dalších odborných i neodborných článků.²⁶

V rámci přímých důsledků tohoto sporu napsal I.Bojarskij na Tichonovské Pravoslavné bohoslovecké fakultě bakalářskou práci²⁷ o tvorbě J.R.R Tolkiena v souvislostech s křesťanskou vírou. Autor ve své linii výkladu vychází z podobných principů jako autor

²² viz. MARKOVA, Olga. HOOKER, Mark T., tr. *When Philology Becomes Ideology: The Russian Perspective of J.R.R. Tolkien*, str. 165-166

²³ srov. [online]. c2008, [cit.3-5-11]<http://en.wikipedia.org/wiki/The_Black_Book_of_Arda>

²⁴ srov. WICKHAM-CROWLEY, Timothy P., 1951- *Tolkien through Russian Eyes (review)* Tolkien Studies - Volume 2, 2005, pp. 285-287

²⁵ viz. Seznam členů na <http://www.kulichki.com/tolkien/arhiv/disput/e-spisok.shtml>).

²⁶ Archív debaty k nalezení na <http://www.kulichki.com/tolkien/arhiv/disput/index.html>

²⁷ Práce dostupná na <http://www.kulichki.com/tolkien/arhiv/manuscr/bojarski.shtml#62>

této práce, avšak v rámci své metodiky reflektuje problematiku specifického ruského prostředí. Rozebírá křesťanské myšlenky v Tolkienově díle především v souvislostech učení a filosofie východních otců, a ve své argumentaci tedy vychází často ze základů pravoslavné věrouky, což je pro české prostředí zavádějící pojetí.

2. Mýtus o stvoření světa

2.1 Stvoření.

Příběh o stvoření a původu světa je vyprávěn na počátku Tolkienovy méně známé, ale z hlediska pochopení kosmologie Středozemě zcela klíčové knihy *Silmarillion*.

Tato kniha, která obsahuje příběh o stvoření a ranné historie světa Středozemě, ve kterém se odehrává známá a úspěšná trilogie *Pán Prstenů*, byla vydána až po autorově smrti v podobě, kterou ji dal sestavením z rukopisů jeho syn Christopher Tolkien. V rukopisech existovaly různé verze jednotlivých kapitol a na tento problemtický fakt upozorňuje sám Christopher i autor Tolkienova životopisu Carpenter.²⁸ Celé sebrané spisy s komentáři jsou postupně vydávány, ale pro výklad stvořitelského mýtu byla v této práci zvolena ucelená verze vydaná v knize *Silmarillion*, protože je nejvíce čtena a bezprostředně tak ovlivňuje vnímání díla.²⁹

Tolkien ve svém popisu stvoření světa používá archaické výrazy, neobyčejná slova a pojmenování věcí ve svém vlastním jazyce, což ve spojení s vrstevnatostí obsahu, náboženským motivem a heroickým tónem vyprávění vytváří formu, jež se vzdaluje od pouhého beletristického popisu děje a je běžně označována jako mýtus. Tato skutečnost na jedné straně implikuje jistou čtenářskou a interpretační nepřístupnost celého díla a tím vlastně i celé Tolkienovy tvorby, které tento mýtus stojí v pozadí, na straně druhé ale toto dílo posouvá na zcela jinou rovinu, která dalece přesahuje rovinu pouhé zábavné beletrie.

Jeden ze znalců a kritiků Tolkienových děl vyjádřil svůj názor na knihu *Silmarillion* mimo jiné konstatováním, že tento příběh je "*a rival to Christian story*".³⁰

Tolkien sám byl ve svém díle i v materiálech ze své pozůstalosti poměrně skoupý na klíče a návody vedoucí k jednoduché interpretaci svého díla. Proto není nepřekvapující, že nelze najít citaci, jež by přesně vyjadřovala Tolkienův postoj na téma vztahu jeho vlastního stvořitelského mýtu k biblickému svědectví a výkladu stvoření světa v křesťanské tradici. Nicméně z jiných jeho výroků lze usoudit, že své knihy zamýšlel v první řadě jako legendárně-historické, a pokud se již věnuje vytváření mýtů, zamýšlí je nikoliv jako náboženské zjevení nebo čistě dějově konstruktivní prvek, nýbrž se snaží prostřednictvím

²⁸ srov. CARPENTER, Humphrey. *Tolkien: A Biography*. New York: Ballantine Books 1977.

²⁹ Jiné verze jsou shrnuty především v knize *Morgoth's Ring*, ze které je zde použit pouze mezi čtenáři známý a citovaný rozhovor Finroda a Andreth. Komparací rozdílů mezi elementy mýtu v *Silmarillionu* a MR by se mohla zabývat samostatná práce.

³⁰ viz. SHIPPEY, T., *The Road to Middle Earth*, Grafton, London 1992, s. 209.

vlastní imaginace vyjádřit své vnímání světa a dějů, které se v něm odehrávají.

Vyprávění o počátku světa nalézáme především v první kapitole nazvané Ainulindale, což znamená v Tolkienem uměle vytvořeném elfím jazyce „Hudba Ainur“ neboli, podle některých překladů, doslovně „Opěvovat Svaté“.

K posouzení toho, zda je tento konkrétní mýtus Ainulindale³¹ v rozporu s křesťanským učením je proto důležité si uvést a následně vyložit tyto dva úryvky z Tolkienova mýtu v přesném znění:

Byl Eru, Jediný, který se v Ardě nazývá Ilúvatar; a nejdříve udělal Ainur, Svaté, kteří byli potomstvem jeho myšlenky, a byli s ním dříve, než bylo vytvořeno cokoli jiného. A mluvil k nim: předkládal jim hudební témata a oni před ním zpívali a on byl rád. Dlouho však zpívali každý sám nebo jen několik spolu, zatímco ostatní naslouchali; každý totiž chápal jen tu část Ilúvatarovy mysli, ze které vzešel, a v porozumění bratrům rostli jen pomalu. Avšak tím, jak naslouchali, docházeli k stále hlubšímu porozumění a přibývalo jednohlasnosti a souzvuku.

A stalo se, že Ilúvatar svolal všechny Ainur a vyjevil jim mocné téma, rozvinul před nimi věci větší a podivuhodnější, než dosud zjevil; a sláva počátku toho tématu a nádhera jeho konce Ainur ohromila, takže se sklonili před Ilúvatarem a mlčeli.

Potom jim Ilúvatar řekl: "Chci, abyste nyní na téma, které jsem vám vyjevil v souzvuku spolu hráli Velkou hudbu. A protože jsem vás zažehl Nehynoucím plamenem, ukážete své síly v tom, jak to téma zkrášlíte: každý svými vlastními myšlenkami a nápady, bude-li chtít. Já však budu sedět a naslouchat a budu rád, že skrze vás procitla v písni velká krása."³²

Následuje popis zpěvu Ainur a tvoření světa jakožto vize spředené z hudebních témat předkládaných Eruem/ Ilúvatarem³³ (včetně disharmonie způsobené bouřícím se Ainu Melkorem, již se budeme zabývat v jiných kapitolách této práce). Zajímavé je, v souvislosti s Tolkienovým popisem stvořitele jednajícího skrze hudbu, zmínit analogií o Božím daru, kterou užívá pravoslavný teolog Vladimír Lossky:

Použijeme-li analogie (ale v této analogii se skrývá celý smysl stvoření), pak se tento dar podobá štědrému géniu básníka. "Poeta nebe a země" můžeme říci o Bohu, přeložíme

³¹ První část knihy Silmarillion.

³² viz. TOLKIEN, J.R.R., *Silmarillion*, Příprava vydání Christopher Tolkien; překlad Stanislava Pošustová. 1. vyd. Praha : Mladá fronta, 1992, s.6.

³³ Dále v textu pouze Ilúvatar.

doslovně z řečtiny text ze Symbolu víry.³⁴

K samotnému stvoření světa jakožto hmotného jsoucna však dochází až v následujícím odstavci:

Pak nastal mezi Ainur neklid, ale Ilúvatar je zavolal a řekl: "Znám touhu vašich myslí, aby to, co jste viděli, opravdu bylo nejen ve vaší myšlence, ale tak, jak jste vy, a přece jinak. Proto říkám: Eä! Ať ty věci jsou! A vyšlu do Prázdna Nehynoucí plamen a ten bude v srdci Světa a Svět bude; a kdo z vás chce, může do něho sestoupit." A náhle viděli Ainur v dálce světlo jako oblak s živým srdcem plamene, a věděli, že to už není jen vidění, ale že Ilúvatar udělal něco nového: Eä, Svět, který jest.

Z předchozích úryvků je vcelku patrné, že:

- 1) Existuje jen jediná tvůrčí síla ze které všechno pochází, a tou je Ilúvatar. Skrze něj se děje veškeré tvoření a duchovní bytosti zvané Ainur jsou jen formou z něj pocházející, které je dána možnost rozvíjet sebe sama dotvářením hudebních motivů, jež jsou opět jen jinou formou pocházejících z jediného zdroje - Ilúvatara.
- 2) Ke stvoření Světa jakožto Jsoucího a následně i hmotného objektu nedochází skrze emanaci tvůrčích sil Ainur, samy o sobě Ainur tvoří jen hudební vizi, k oživení této vize je opět zapotřebí vůle Jediného v podobě vyřčení Slova (v daném případě: *Eä!*) a vyslání do Prázdna záhadné síly či podstaty pojmenované jako Nehynoucí Plamen. Samotné stvoření světa je pak provázeno viděním zformovaného světla a je zde znovu přímo vyjádřeno, že svět, který jest je přímým důsledkem vůle Ilúvatara.

Tento výklad lze podložit citací samotného J.R.R. Tolkiena, jež se k tématu vyjadřuje takto:

*"They shared in its 'making' -- but only on the same terms as we 'make' a work of art or story. The realization of it, the gift to it of a created reality of the same grade as their own, was the act of the One God."*³⁵

Ainur je dána možnost sestoupit do tohoto stvořeného světa, ale zároveň je jim ponechána možnost takto neučinit.

Takto rozebrané pasáže lze již srovnávat s dvěma nejznámějšími místy v Bible, kde se hovoří o stvoření světa, a to se začátkem Janova Evangelia a s počátkem knihy Genesis.

³⁴ viz. LOSSKY, Vladimír: Dogmatická Teologie (Pravoslavné vydavatelství 2004) s. 33.

³⁵ viz. CARPENTER, Humphrey, ed. *The Letters of J.R.R. Tolkien*. Boston: Houghton Mifflin. 1981. s. 235.

V prvních řádcích Genesis se o vzniku světa dozvídáme toto:

1. *Na počátku stvořil Bůh nebe a zemi.*
2. *Země pak byla nesličná a pustá, a tma byla nad propastí, a Duch Boží vznášel se nad vodami.*
3. *I řekl Bůh: Bud' světlo! I bylo světlo.*
4. *A viděl Bůh světlo, že bylo dobré; i oddělil Bůh světlo od tmy.*³⁶

Není záměrem této práce přesně interpretovat biblickou zprávu o stvoření, k níž existuje velmi obsáhlá literatura, ale musí si v souvislosti komparace s tolkienovským mýtem všimnout několika očividných shod a podobností. Z těchto ocitovaných biblických řádků vyplývá, že stvoření se odehrává z vůle Boha Jediného, a je při něm jmenován Duch Boží jakožto podstata tomuto aktu přítomná (způsob jeho přítomnosti, jeho aktivní podíl na stvoření a detailní výklad zmíněného „vznášení se nad vodami“ opět přesahuje rámec této práce a na tyto otázky nepanuje shoda ani mezi hlavními křesťanskými tradicemi). Zároveň je významné, že Bůh ve stvořitelském procesu nejedná materiálními prostředky, což je v křesťanské teologii obvykle vyjadřováno termínem *creatio ex nihilo*, ale tvoří Slovem, což je fakt významně se odrážející i v prologu Janova evangelia:

*Na počátku bylo Slovo,
to Slovo bylo u Boha,
to Slovo bylo Bůh.
To bylo na počátku u Boha.
Všechno povstalo skrze ně
a bez něho nepovstalo nic,
co jest. V něm byl život
a život byl světlo lidí.
To světlo ve tmě svítí
a tma je nepohltila.*³⁷

Při čtení popisu stvoření viditelného světa v Bibli lze dojít k závěru, že stvoření hmotného světa v sobě nese určitý princip postupnosti. Přitom není v silách lidské mysli zcela

³⁶ Gn 1,1-4

³⁷ J 1,1-5

pochopit, jakým způsobem přesně toto stvoření probíhalo, z výpovědi je však zcela jasné to, že se stvoření odehrávalo v souladu s Boží vůlí i moudrostí.

V Anulindale je princip poslušnosti stvoření hmotného světa rozpracován mnohem podrobněji, ačkoliv je poněkud matoucí a pro běžného čtenáře těžko srozumitelný. Podle popisu v knize se tvoření odehrává takto :

Ainur pocházející sami z Ilúvatara nejdříve rozvíjejí motivy předkládané tímto Jediným Bohem Ilúvatarem, následně je Ilúvatarem tato Hudba neboli víze uvedena zvoláním Eä! do Jsoucího (nazývaného oním zvoláním Eä), umístěna do Prázdnoty a oživena Nehynoucím plamenem. Posléze dochází k tomu, že někteří Ainur vešli do tohoto světa Bytí a přijali úkol uskutečnit, svou prací naplnit vidění, které spatřili, a tak vzniká Arda neboli Země jako taková.

Při této práci vstupuje do dění opět bouřící se Melkor a Ainur bojují proti jeho snaze získat tuto Zemi pro sebe. Popis stvoření v kapitole Ainulindalë tedy končí utvořením a upevněním Země uprostřed neustálého stavění a boření.³⁸

Vidíme, že Tolkien ve svém mýtu nekopíruje biblické řádky, v rámci mytologie svého světa rozvádí a popisuje stvořitelský akt vlastními slovy a to mnohem obšírněji a epičtěji než je tomu tak v Bibli. Jeho popis není přímo alegorický, lze však vidět jistou podobnost v jednotlivých aspektech tvůrčího aktu i v jednajících osobách.

Tato podobnost není samozřejmě nezpochybnitelná, vyplývá z výkladu jednotlivých pojmů v křesťanském duchu. Bereme-li zvolání Eä jako neuchopitelný akt Slova, jehož vyslovením bylo vytvořeno Eä jakožto Jsoucí Svět nebo-li Bytí či pokud je Duch Svatý vyjádřen pojmem Nehynoucí Plamen a je-li světlo prvním znakem stvořeného živoucího, je možné konstatovat, že Ainulindale v zásadě odpovídá a rozhodně nikterak neodporuje křesťanskému Zjevení a biblickému podání o stvoření světa. Třebaže je skutečností, že jej vyjadřuje v příběhu napsaném člověkem a pro člověka. Chce-li pak někdo oponovat tomuto tvrzení, musel by nejen jednotlivé pojmy Tolkienova mýtu vyložit tak, aby byly v přímém rozporu s výše řečeným, ale především by musel zpochybnit samotná Tolkienova tvrzení o tom, že jeho dílo je ve své podstatě křesťanské a katolické, o němž bylo pojednáno dříve.

Dalším možným tvrzením, které by mohlo vést ke zpochybnění křesťanské podstaty Tolkienova mýtu, je upozornění na skutečnost, že nikde v Bibli není zmínka o bytostech

³⁸ viz. TOLKIEN, J.R.R., *Silmarillion*, Příprava vydání Christopher Tolkien; překlad Stanislava Pošustová. 1. vyd. Praha : Mladá fronta, 1992, s. 11-17

srovnatelných s Ainur, a následné hledání odpovědi ohledně jejich podstaty v gnosticizmu (Eóny) či snaha vykládat výše uvedený výraz „Potomstvem jeho myšlenky“ nikoliv jako formy pocházející z Jediného, ale jako jakési sebeoplození vzniklé potomstvo a tedy v nich spatřovat samostatné entity a v podstatě pohanská božstva. Tyto výklady by se daly shledat bezpředmětnými, pokud by se podařilo položit pevnou a nezpochybnitelnou paralelu mezi Ainur a bytosti, které jsou v křesťanských církvích označeny jakožto andělé. Touto paralelou se tedy budeme zabývat v následující kapitole.

Na závěr této kapitoly je nutné upozornit na fakt, že přes značnou shodu rysů nelze naprosto automaticky ztotožnit Tolkienovu stvořitelskou entitou Ilúvataru s křesťanským Bohem, protože vzhledem k nesčetným variantám výkladu existujících náboženství nelze označit za chybné pokládání paralel mezi Ilúvatarem a Ahura Mazdou či jakýmkoliv jiným stvořitelským božstvem. Navíc narozdíl od Boha Stvořitele v abrahámovských náboženství je Tolkienův Ilúvatar v samotných dějinách Středozemě prvkem jednajícím pouze skrze Valar, nediktuje prorokům svá poselství ani se jinak činně neprojevuje, jeho povaha je tedy neuchopitelná k hlubší analýze. Jde tedy v podstatě o koncept *Deus Otiosus*, boha nečinného či *Deus Absconditus*, boha skrytého.

Tato nečinnost však může být částečně způsobena Tolkienovým umístěním celého děje jeho příběhů do mýtického času před začátkem věku lidí (čtvrtý věk lidí) a tedy i před eventuelním sepsáním Starého Zákona či příchodem Krista. Výklad totožnosti Ilúvataru jakožto alegorie na potenciálního Boha Stvořitele odpovídajícího křesťanskému pojetí tedy nelze ani principiálně zamítnout. Pro potřeby této práce tedy bude tento prvek shledán neutrálním a nadále bude výraz Ilúvatar používán ve smyslu Boha, jež v Tolkienově světě hraje ekvivalentní roli jako biblický Bůh v Genesis, beze vztahu k ostatním částem Bible.

2.2 Ainur/Valar a Andělé.

K tomu, aby bylo možné v této práci ukázat, zda je přípustné položit pevnou paralelu mezi Tolkienovými Ainur / Valar (což je pojmenování pro čtrnáct nejmocnějších Ainur sestoupivších do hmotného světa s výjimkou Melkora) a křesťanskými anděly, je třeba si průběžně vyložit, co možná nejvíce o podstatě těchto bytostí.

Andělé jsou dle křesťanské nauky samostatnými a specifickými duchovními bytostmi pocházejícími od Boha, o jejichž existenci nacházíme svědectví v Novém zákoně (zejména Lk 2,9-13, Lk 12,8, Lk 22,43, Mt 28,2-6 ,) i v jiných místech v Písmu svatém (například: Gn 3,24, 2Sam 24,16-17; 2Kr 1,3-4; Iz 6,2-7; Job 38,7; Job 1,6; Job 2,1, Ž 103,20). Z těchto svědectví vyplývá, že v našem světě vystupují především v úloze prostředníků mezi Bohem a člověkem.

Z Kol 1,16 je usuzováno, že se andělé dělili dle určité hierarchie (v Kol 1,16 jsou zmiňovány nebeské trůny, panstva, vlády a mocnosti). Tuto problematiku následně rozpracoval zejména na přelomu 5. a 6. století křesťanský mystik Dionýsios Areopagita ve svém spise O nebeské hierarchii. O členění a podstatě andělů však opět nepanuje shoda ani mezi jednotlivými křesťanskými rity, a proto je toto téma pro tuto práci irelevantní.

V souvislosti s touto problematikou je však nutné poznamenat, že u Tolkiena k mnohastupňovému hierarchickému členění Ainur nedochází, respektive není nikterak přesně popsáno. Avšak v kapitole Silmarillionu "Valaquenta" je vyprávěno o existenci slabších duchů téhož řádu, jež se nazývají Maiar a kteří přicházejí s Valar v roli jejich pomocníků. Je naznačena existence i jiných řádů. Lze předpokládat, že Tolkien nechtěl zacházet příliš daleko v popisu různých duchů právě proto, aby čtenář neodbíhal od příběhu bádáním o jejich podstatě. Sam nazývá tyto duchy působící ve Jsoucím Světě silami:

*"The immediate 'authorities' are the Valar (the Powers or Authorities): the 'gods'. But they are only created spirits -- of high angelic order we should say, with their attendant lesser angels -- revered therefore, but not worshipful."*³⁹

Narozdíl od Ainur u Tolkiena, kteří byli přítomni na počátku a podíleli se na tvoření světa rozvíjením hudebního motivu, jež jim byl dán Ilúvatarem, není v Bibli na okamžik stvoření a přítomnost či nepřítomnost andělů při tvoření země jasně poukázáno. Z úryvku knihy

³⁹ viz. CARPENTER, Humphrey, ed. *The Letters of J.R.R. Tolkien*. Boston: Houghton Mifflin. 1981. s. 193.

Job: ... *all the angels shouted for joy at creation.*⁴⁰ však mnozí teologové usuzují, že byli andělé přítomni tvoření našeho světa. Zejména dle pravoslavné teologie je často vykládáno „Na počátku stvořil Bůh nebe i zem...” Gn 1,1 tak, že stvořením „nebe“ je myšleno právě stvoření světa nepozemských duchů neboli andělů, neboť pozemské nebe, které nazýváme oblohou, bylo dle téhož popisu stvořeno až druhý den.

O andělech dále víme, že jejich počet je nevyjádřitelný, neboť v Písmu se hovoří o nespočetném zástupu andělů (srov. Žid 12,22 atd.). Celkový počet Ainur u Tolkiena není nikde zmíněn.

Velice známá a rozšířená je také definice andělů dle svatého Augustina:

Anděl je název úkolu, ne přirozenosti. Ptáš-li se, jak se nazývá tato přirozenost, je to duch; ptáš-li se, jaký má úkol, je to anděl. Podle toho, co je, je duch, podle toho, co koná, je anděl.

Originál: *Angelu officii nomen est, non naturae. Quaeris nomen huius naturae, spiritus est; quaeris officium, angelu est: ex eo quod est, spiritus est, ex eo quod agit, angelu est“*,⁴¹

Z této Augustinovy definice, i z toho, co je zjeveno o andělech v Písmu vyplývá, že jsou duchovní, tedy netělesné podstaty a řecký výraz „angelos“ neboli „hlasatel“, „ten, který je poslaný“, vyjadřuje především jejich poslání. Jsou tedy pojmenováni podle toho, co je jim dáno konat. Ve prospěch této interpretace svědčí i fakt, že se v Novém zákoně na několika místech používá termín angelos v přeneseném významu. Tímto pojmem jsou označováni lidé, které si Bůh vyvolil, aby zvěštovali Jeho vůli ve světě.⁴² Jsou to Bohem vyvolení lidé konající ve světě druh služby, jež je andělský, jsou nomenklaturně přirovnáni k andělům. Slovo anděl tedy označuje ducha, který koná „andělský“ úkol.

Oproti tomu Ainur (v quen. Svatí), z nichž nejmnocnější, kteří vstoupili do Ardy se označují Valar (v quen. Síly) a jiní Maiar (v quen. Krásní) jsou tak pojmenováni v elfím jazyce dle svojí podstaty, bytnosti, způsobu jímž se projevují. Ainu Melkor, jehož jméno původně znamenalo „Ten, který povstává v moci“, je posléze nazván obyvateli Středozemě Morgothem, „Temným Nepřítelem světa“ a není nadále označován jako Ainu, ani jako Vala. Což znamená, že ztratil kvality vyjádřitelné těmito slovy.

Tento rozdíl vede k poukázání na Tolkienovu lásku k etymomýtií a snahu, aby každé slovo vyjadřovalo pokud možno podstatu toho, co označuje, než jak je tomu běžné v dnešním

⁴⁰ viz. Job 38,7

⁴¹ *Enarratio in Psalmos, 103, 1, 15.*(přel. v Katechismu Katolické Církve)

⁴² srov. Mal 2,7; Mt 11,10; Mk 1,2; Lk 7,27

jazyce. Zároveň je díky tomuto srovnání patrný fakt, že i přes uvedený rozdíl pod slovem Angelos a Ainur nacházíme pouze nedokonalostem jazyka podléhající označení duchů, nikoliv vyjádření celé jejich podstaty.

O Ainur již bylo v předchozí kapitole této práce řečeno, že se objevují v Tolkienově knize Silmarillion a v kapitole Ainulindale, kde se podílí na rozvoji Velké Hudby předestřené Ilúvatarem/, jejíž přímým důsledkem je podoba hmotného světa jako takového. Při tomto rozvoji však dochází ke vzpouře jednoho z Ainur, Melkora, jenž se potřikrát snaží vnést do hudby vlastní myšlenky a narušuje tak harmonii. Působí svým počínáním nesoulad, a v tomto nesprávném počínání pokračuje i při tvoření podoby Ardy. Důsledky a průběh této vzpoury budeme podrobněji rozebírat v samostatné kapitole věnované Melkorovi, avšak pro posouzení možnosti kladení paralely mezi Ainur a anděly je zapotřebí tento motiv zmínit, jelikož velice silně evokuje podobný motiv v křesťanství – příběh o Pádu anděla Lucifera.

Tento příběh a celá existence zlých andělů je v křesťanské tradici doložena v různých částech Písma (Ju 1,6, 2Pt 2,4 Job 1-2; 1Kr 16,14-15; Deut 21,1; Zach 3,1; Mt 12,26-27 atd.).

Kvůli štěpení církví ovšem vznikly také různé interpretace těchto pasáží a zla jako takového, které reálnou existenci zlých duchových bytostí, a tedy i satana, popírají. J.R.R Tolkien však patřil ke katolické církvi, kterážto existenci zlých, původně andělských duchů či satana uznává. Popisuje li tedy ve své mytologii vzpouru jednoho z Ainur proti Ilúvatarovi, je zde možné vidět inspiraci právě v této křesťanské tradici.

Z výše předložených faktů zatím nevyplývá žádná překážka proti paralele mezi Ainur a křesťanskému vykreslení andělů. Nic z výše uvedeného však zcela jednoznačně nebrání vyložení Ainur jako bytostí spíše než andělům podobných Eónům vyskytujícím se v gnostických naukách.

Eóny dle gnostických nauk vznikají emanací z Božské bytosti zvané Bythos. Popis vzniku Ainur v úryvku uvedeném v předchozí kapitole zní takto: „...*nejdříve udělal Ainur; Svaté, kteří byli potomstvem jeho myšlenky, a byli s ním dříve, než bylo vytvořeno cokoli jiného.*“

Tento záhadný proces tvorby nemusí, ale může být považován za emanaci, stejně tak jako Ilúvatar neboli Jediný může být pojat jakožto božská bytost Bythos.

Není v silách této práce zcela vyloučit možnost gnostické interpretace různých částí Tolkienova mýtu, především proto, že není v silách této práce uchopit a popřít ideje gnosticismu jako takové. Je však možné logickou interpretací napsaného prokázat fakt, že

Ainur netvoří svět Ardy procesem emanace, nedochází zde k rozměňování ani vyvěrání sil skrze Ainur, neboť jak bylo vyloženo již v předchozí kapitole k oživení jejich vize, neboli k uvedení Velké Hudby do Jsoucího světa Bytí je zapotřebí stvořitelského aktu ze strany Ilúvataru v podobě vyřčení jeho vůle a vyslání Nehynucího plamene. Přirovnávat pak Valar vstoupivší do světa a tvarující Ardu dle svého vidění k demiurgům či archontům je možné za předpokladu, že se jim přisoudí stvoření gnosticky „zlé“ hmoty. V Silmarillionu je jejich počínání popsáno jako uskutečnění viděného:

Když však Valar vstoupili do Eä, byli zprvu ohromení a bezradní, protože to bylo, jako když ještě není učiněno nic z toho, co viděli ve vidění. Vše mělo teprve začít, nic nemělo tvar a byla tma. Velká hudba byla totiž jen růstem a rozkvětem myšlenky v Bezčasých síních a Vidění pouhým předobrazem. Nyní však vstoupili Valar na počátek Času a pochopili, že Svět byl jen předstíněn a předzpíván a oni jej musí uskutečnit.

Z této pasáže vyplývá, že Valar stojí na počátku dění, a jejich úkolem je toto dění uvést do pohybu a vytvarovat. Neexistence pevně daných tvarů však není důkazem, že je Jsoucí svět Eä do kterého vstoupili nehmotný spíše naopak, neboť bez tvarost může být vlastností hmoty, nikoliv vyjádřením její absence.

V kapitole zvané Valaquenta se z popisu čtrnácti Valar, jež vstoupili do světa se dále dozvídáme, že byli lidmi posléze nazýváni bohy. Berou na sebe podobu dětí Ilúvatarových (lidí a elfů) spatřenou ve vidění Velké hudby a dělí se tak na sedm Pánů a sedm Královen. Každý z nich má svou vlastní povahu a atributy, a každý z nich přijímá určitou úlohu, část ve světě za kterou je svým způsobem zodpovědný. Je však třeba zdůraznit, že oni sami sebe za bohy neoznačují ani se nepresentují nikde dále v textu jako bytosti jež je třeba uctívat nebo se k nim chovat kultickým způsobem. Naopak se zdá, že učí elfy vše, co sami vědí o Jediném Ilúvatarovi a stvoření, poněvadž celý Silmarillion je Tolkienem podáván jako kroniky elfských legend. Pokud jsou Valar Tolkienem přirovnáváni k bohům, je jim samotným zároveň zdůrazněno, že se jedná o využití pojmu, který lidé běžně používají pro popis vyšších sil:

“God and the Valar (or powers: Englished as gods) are revealed. These latter are as we should say angelic powers, whose function is to exercise delegated authority in their spheres (of rule and government, not creation, making or re-making). (...) On the side of mere narrative device, this is, of course meant to provide beings of the same order and beauty, power, majesty as the 'gods' of higher mythology, which can yet be accepted --

well, shall we say baldly, by a mind that believes in the Blessed Trinity”⁴³

Při popisu těchto čtrnácti Valar by ovšem nebylo správné popřít Tolkienovu inspiraci bohy z různých světových mytologií a zejména pak severským a řeckým panteonem.

Ačkoliv lze roli v příběhu hlavního z Valar Pána Větru Manwe jež je po Melkorovi nejbližší k Ilúvatarovi při křesťanském výkladu přirovnat v k archandělu Michaelovi, má také mnoho atributů a vlastností odkazujících na řeckého Dia nebo severského Odina.⁴⁴ Ulmo, jež má v oblibě tedy i na starosti veškerá vodstva, připomíná řeckého boha vod Poseidona. Lovec Orome může být srovnáván s norským Vidarem či egyptským Anhurem, dárkyně plodů Yavanna připomíná řeckou bohyni Demeter. Na všechny tyto možnosti srovnání je autory interpretací různých aspektů Tolkienova díla poukazováno.

Na rozdíl od bohů v severském či jiném panteonu však Valar nemají potomky, nehaštěří se mezi sebou navzájem (s výjimkou ne zcela do tohoto rámce zapadajícího boje s Melkorem) a snaží se svoji existenci podříditi svému poslání, tedy uskutečňování a budování světa. Nemohou nebo spíše neměli by (a kromě Melkora a v další kapitole této práce popsaného prohřešku Valy zvaného Aulë tak nečiní) vytvářet nic z vlastní vůle, co by neodpovídalo původnímu vidění, jež jim bylo dáno Ilúvatarem. Tím, že si zvolili vstoupit do světa se zároveň k tomuto světu připoutali, jsou v něm vázáni:

“They were allowed to do so, and the great among them became the equivalent of the 'gods' of traditional mythologies; but a condition was that they would remain 'in it' until the Story was finished!”⁴⁵

Označení Valar jakožto bytostí ekvivalentních bohům v tradičních mytologiích z nich ještě nečiní tyto tradiční bohy. Není vyloučeno, že andělé jakožto duchové obdařeni určitou krásou a mocí mohli být v našem světě čas od času předkřesťanskými či nekřesťanskými národy mylně považováni za bohy.

Dalším podstatným rozdílem mezi Valar a božstvy pohanských panteonů je skutečnost, že v Tolkienově světě Ardy vlastně ani neexistují náboženské úkony uctívající Valar. Lidé Středozemě o jejich existenci téměř neví. Elfové jim sice ve svých písních prokazují úctu a zapsali příběhy o nich (celý Silmarillion je fiktivně myšlen jako dochovaný soubor elfích rukopisů), ale tato úcta je nenáboženského charakteru, neboť ze své podstaty nesmrtelný

⁴³ viz. TOLKIEN, J.R.R., *Silmarillion*, Příprava vydání Christopher Tolkien; překlad Stanislava Pošustová. 1. vyd. Praha : Mladá fronta, 1992, s. 146.

⁴⁴ viz. BURNS, Marjorie. *Perilous Realms: Celtic and Norse in Tolkien's Middle-earth* pp. 219–31.

⁴⁵ viz. CARPENTER, Humphrey, ed. *The Letters of J.R.R. Tolkien*. Boston: Houghton Mifflin. 1981. s. 259.

národ elfů v existenci Valar *nevěří*, oni o ní ze své vlastní historické zkušenosti *vědí*.

Narozdíl od našeho světa, kde kult božstva znamenal přinášení rituální či jiné formy oběti, Valar představují přírodní síly jejichž chování vůči světu je nezávislé na tom zda jsou velebeny. Zdá se ovšem, že víra a náboženství byla při tvorbě Pána Prstenů, Silmarillionu a jiných děl Tolkienem postupně při vytváření nových a nových konceptů příběhu schválně odstraněna, aby se jeho kladní hrdinové touto otázkou božstev nezabývali a směřovali k poznání existence dobra jako takového.⁴⁶

Z výše uvedených faktů nevyplývá žádná překážka proti položení paralely mezi Ainur a křesťanskému vykreslení andělů.

V závěru této kapitoly lze tedy konstatovat, že ačkoliv tyto termíny nejsou zcela jednoznačně souměřitelné a je tedy možné hledat rozdíly mezi konkrétními rysy těchto duchů, je výše popsaná shoda mezi Ainur v mytologii J.R.R. Tolkiena a křesťanskými anděli dostatečná k tomu, aby bylo možno mezi nimi spatřovat jasnou paralelu.

2.3. Melkor - působení zla při stvoření a v průběhu věků.

Melkor je v mytologii světa J.R.R. Tolkiena jedním z Ainur, podílí se na stvoření světa a spolu s ostatními, kteří jsou označeni za Valar sestupuje do Ea a bezprostředně svým chováním ovlivňuje veškeré dění ve Středozemi. Přitom však není počítán mezi Valar, neboť jeho postava hraje úlohu, která s tímto označením nekoresponduje. Je uchvatitelem, ničitelem, tím, kdo se snaží vše podřídit své vůli a svému chtění, prvkem ničícím a pokřivujícím práci ostatních.

Postava Melkora, později nazývaného Morgothem, je pro svět Ardy a tedy pro Středozemi personifikací Zla, a její rysy a příběh, jak bude mimo jiné doloženo v této kapitole, vykazují mimo jiných i silnou inspiraci mýtem o Satanovi. Ten se vyskytuje především v abrahámovských náboženstvích a v tradičním křesťanství hraje velkou roli.

V tradiční křesťanské tradici je personifikací zla padlý anděl svržený z nebe, neboli Satan, který je popsán především v Apokryfech a Novém zákoně (Mat. 13,24-30.37-39 Luk. 10,18 Luk. 22,31 2.Petr.2,4 atd.). Důvodem jeho pádu je pýcha a tradičně jsou v této souvislosti k němu vztahovány verše Izaiáše 14,12-15.

⁴⁶ srov. PURTILL, Richard.R.. *J. R. R. Tolkien: Myth, Morality and Religion*, Harper & Row, San Francisco 1981, s. 93-94.

Srovnáme li tyto verše s popisem Melkora, jež je v knihách J.R.R. Tolkiena vykreslen mnohokrát především prostřednictvím vyličení svých povahových vlastností, nalezneme text vyvolávající podobný obraz v pasáži nazvané “Valaquenta“:

*„Z nádhery klesl přes opovázlivost k pohrdání vším kromě sebe sama, stal se duchem zmarňujícím a nelítostným. Pochopení proměnil v lstivost tím, že vše, co chtěl použít, převracel podle své vůle, až se stal nestoudným lhářem. Začal touhou po Světle, ale když je nemohl vlastnit jen on sám, sestoupil ohněm a zlobou do velikého požáru, dolů do Tmy. A tmu také nejvíce používal ve svých zlých dílech na Ardě a pro všechno živé z ní učinil postrach.“*⁴⁷

Na počátku je Melkor nejobdařenějším z Ainu, je o něm řečeno že má podíl na darech všech svých bratrů, podobně jako byl v křesťanské mytologii Satan jedním z nejmocnějších z andělů. Vyprávění Tolkiena o Melkorovi je mytologické, tedy ze své podstaty obsahující možnost mnoha různých způsobů interpretace. Z přímého popisu děje je však patrné, že se Melkor stává personifikací zla postupně a do této role není nucen ani tlačěn. Vede k tomu řada jeho vlastních rozhodnutí, nikde z textu nevyplývá, že by byl předurčen stát se zlem, zdá se naopak, že narozdíl od z nebes svrženého Satana má velice dlouho možnost obrátit se a začít konat činy v souladu s Ilúvatarovou vůlí. V biblickém příběhu o Jobovi lze dle kontextu v ďáblovi spatřovat vykonavatele božího rozhodnutí pokoušet Joba. Samotné jednání ďábla tedy může být pouhým nástrojem, jak dosáhnout něčeho, co je v souladu s Boží vůlí. Stejně tak u Tolkiena jsou především na počátku některé Melkorovy činy sporné nejen z hlediska špatnosti jejich důsledků, ale mnohdy je jen otázkou interpretace, zda jsou v přímém či jen zdánlivém rozporu s přáním Ilúvatara. Tato rozpornost je však důsledkem faktu, že židovská a z ní vycházející křesťanská (a tedy vlastně i Tolkienova teologie) v sobě nesou v základu specifický prvek nepoznatelnosti a neuchopitelnosti Božího úmyslu člověkem. Je snadno představitelné, proč Tolkien, který byl praktikujícím katolíkem, neobdařil nejvyšší stvořitelskou bytost ve svém universu zřetelně formulovanými vlastnostmi a úmysly. O to více je však vykreslen Melkor, který je svými vlastnostmi charakterizován a jehož činy jsou brány jako pro svět negativní.

Otázka toho, zda byl Satan předurčen ke zlu, zda je zlo součástí božího plánu apod. bylo v průběhu vývoje křesťanského myšlení předmětem sporu mnoha teologů a myslitelů. Otázka toho, zda byl Melkor předurčen ke zlu je však zodpověditelná záporně, jak vyplýne

⁴⁷ viz. TOLKIEN, J.R.R., *Silmarillion*, Příprava vydání Christopher Tolkien; překlad Stanislava Pošustová. 1. vyd. Praha : Mladá fronta, 1992, s. 26.

z následujícího rozboru příběhu, ovšem pouze pokud se pojem „zlo“ bude v kontextu Tolkienova světa vztahovat k destruktivnímu dění v Ardě.

V Anulindale je vyprávěno, jak se Melkor postupně díky touze po ovládnutí Nehynoucího plamene (který je silou a možná i jiným projevem Ilúvataru) zdržuje o samotě a věnuje se pěstování vlastních myšlenek nepodobných myšlenkám jeho bratrů. To samo o sobě však není označeno za špatné. Dále se při popisu toho, jak Ainur rozvíjí Velkou Hudbu z tématu vyjeveného Ilúvatarem, dozvídáme o tom, že Melkor třikrát začíná vplétat do hudby vlastní témata a vytvářet tak disharmonii, nesoulad a vyvolává sklíčenost i mezi nejbližší zúčastněnými Ainur. Zde nastává v Tolkienově mytologii velice zajímavý okamžik, kdy je vyvrácena možnost, že by Tolkien ztotožňoval zlo s touhou po vlastním tvůrčím projevu, neboť když Melkor poprvé vytváří vlastní téma a někteří Ainur poblíž něho se k němu připojují, tak třebaže šíří nesoulad podobný bouři, reaguje Ilúvatar nejprve tím, že sedí a naslouchá. Potom následuje toto:

“Tu Ilúvatar vstal a Ainur si všimli, že se usmívá; zvedl levou ruku a uprostřed bouře začalo nové téma, podobné, a přece nepodobné předešlému tématu“⁴⁸

Tato reakce se nedá označit za negativní. Teprve když Melkor pokračuje v prosazování vlastních nesouladných motivů takovým způsobem, že někteří Ainur zaraženě zmlknou, teprve když plně projeví svou neochotu naslouchat a spolupracovat s ostatními zasahuje Ilúvatar s přísnou tváří podruhé. A konečně teprve když konflikt dále přirostuje, vstává potřetí s tváří, na níž je strašné pohledět a ukončuje hudbu.

Z tohoto jednání lze usoudit, že od nejmocnějšího mezi Ainur, kterým Melkor byl, bylo zcela logicky očekáváno, že předčí ve své tvorbě ostatní a k reakci na zásah ze strany Ilúvataru nevyvolává dokonce ani (jak se ukáže v textu později v jistém smyslu zdánlivá) originalnost motivu samotného, ale fakt, že tento motiv ničí práci a rozvoj ostatních. Jak bylo řečeno v popisu stvoření, Ainur bylo dáno rozumět jen té části mysli Jediného Ilúvataru, ze které vzešli. Ostatní Ainur však ještě před Velkou Hudbou dochází k stále hlubšímu porozumění mezi sebou a tedy k poznání ostatních částí mysli Ilúvataru, zatímco Melkor, kterému bylo dáno nejvíce se z tohoto procesu učení svým zdržováním se o samotě v prázdných prostorách dobrovolně vyloučil.

Z křesťanského hlediska se tedy dopouští hříchu pýchy a sobectví. Zde musíme konstatovat odlišnost oproti křesťanskému mýtu Satanova Pádu, neboť Melkor není za svůj projev

⁴⁸ viz. TOLKIEN, J.R.R., *Silmarillion*, Příprava vydání Christopher Tolkien; překlad Stanislava Pošustová. 1. vyd. Praha : Mladá fronta, 1992, s. 12.

svobodné vůle bezprostředně potrestán. Po tomto incidentu při hraní Velké hudby nedochází ke svržení, k potrestání viníka nesouladu tak jako v křesťanském mýtu o svržení Satana, či v rozličných jiných mýtech, kde se jedno božstvo pokouší sebrat sílu jinému (odkaz na Prométhea a jiné mýty):

Pak Ilúvatar promluvil a řekl: "Mocní jsou Ainur a nejmocnější mezi nimi je Melkor, ale aby on a všichni Ainur věděli, že jsem Ilúvatar, to vše, co jste zpívali, ukáži, abyste viděli, co jste udělali. A ty, Melkore, uvidíš, že nelze hrát žádné téma, které nemá svůj nejhlubší zdroj ve mně, a že nikdo nemůže změnit hudbu mně navzdory. Neboť ten, kdo se o to pokusí, se prokáže jen jako můj nástroj k vytvoření ještě podivuhodnějších věcí, jaké si sám vůbec nepředstavoval."⁴⁹

Ilúvatar v této pasáži Melkorovi vysvětluje, že jeho počínání ho nepřivede k moci ani vytvoření něčeho zcela nezávislého, čím implicitně poukazuje na fakt, že všechno dosud i posléze existující je a bude jen variace pocházející z něj Jediného. Zde je na místě objasnit význam pojmenování Ilúvatar.

Slovo "Ilúvatar" je dle dostupného poznámkového aparátu k elfím jménům na konci Silmarillionu složeninou z "ilúvë" ("všichni, všechno,") a "atar" ("otec"). Znamená tedy Otec všech a je vyjádřením stavu stvořitele jakožto otce, zdroje všeho. Jeho výrok „jsem Ilúvatar“ je tedy teoreticky opětovným poukázáním na tento stav, nikoliv snahou božstva ztrácejícího svou moc zastrašit ostatní. Zároveň je důležité říci, že ve výše uvedené pasáži není schváleno budoucí Melkorovo počínání v Ardě, ono počínání, které je ve všech knihách Tolkienem označováno za „zlé“.

V křesťanské mytologii není jasné, zda se pád andělů odehrává před nebo po stvoření hmotného světa, zatímco v Tolkienově světě je projev Melkorovy svévole umístěn ještě před vyřčení onoho "Eä", které uvádí věci do bytí. Badatelé, kteří se zabývají duchovními motivy v Silmarillionu v souvislosti s paralelou mezi Melkorem a Satanem často citují Tolkienův dopis č. 212⁵⁰ ve kterém sám poukazuje na rozdíl mezi svým a křesťanským příběhem, tak jak je tradičně vykládán.

„In this Myth the rebellion of created free-will precedes creation of the World (Eä); and Eä has in it, subcreatively introduced, evil, rebellions, discordant elements of its own nature already when the Let it Be was spoken. The Fall or corruption, therefore, of all things in it

⁴⁹ viz. TOLKIEN, J.R.R., *Silmarillion*, Příprava vydání Christopher Tolkien; překlad Stanislava Pošustová. 1. vyd. Praha : Mladá fronta, 1992, s.12

⁵⁰ viz. CALDECOTT, Stratford. *A Secret Fire, The spiritual vision behind Tolkien*. London: Darton Longman & Todd, 2003 s. 109

and all inhabitants of it, was a possibility if not inevitable.“⁵¹

Ve výše uvedených pracech je tato citace použita pouze jako příklad rozdílu, či jako důkaz toho, že si Tolkien tento rozdíl uvědomoval a jednalo se z jeho strany o vyjádření názoru na to, kdy se odehrává pád andělů. Ve skutečnosti se však toto vysvětlení týká v kontextu celého dopisu především otázky předurčenosti zla a Tolkienova náhledu na celou problematiku, kterou je v rámci této práce potřeba hlouběji rozebrat a shrnout v souvislosti s ostatními specifickými rysy Tolkienova universa.

Na rozdíl od křesťanské verze neexistuje v Tolkienově universu jednoznačný hřích tak, jak je posaný v Genesis v příběhu o Pádu člověka, který se odehrává v Ráji a tedy po stvoření světa. Smrtelnost člověka a další jeho vlastnosti vyplývají z jeho podstaty a z mnoha jednání a rozhodnutí učiněných v průběhu věků. V Tolkienově vidění a mytologii je možnost rebélie, narušení a tedy celého nesprávného jednání zakomponovaná ještě před stvořením světa. Není sama od sebe trestána a odsuzována. Je důsledkem existence svobodné vůle, která není jen výsadou člověka, ale je v Tolkienově universu vlastností všeho rozumného od počátku (Ainur mohou, ale nemusí jednat tak, jak je jim předkládáno, sestoupit či neseštoupit do Ardy atd.), a jen temnou mocí zotročené výtvořiny ji částečně ztrácejí. V době, kdy Arda ještě nebyla stvořena, Melkor svými motivy bezprostředně ovlivňuje podobu Hudby, která je jejím základem a přesto je Hudba uvedena do bytí z vůle Ilúvatara v této podobě zahrnující v sobě možnost narušení. Zlo je tedy stvořeno a praktikováno jako možnost a nikoliv nutnost.

Ke konkrétním narušením dochází vždy v důsledku konkrétního rozhodnutí ať už Melkora, nebo mysli jim ovlivněné. Poté, co Valar sestupují do Ea a začínají budovat Ardu, nic kromě vlastní pýchy a touhy po moci nebrání Melkorovi v tom, aby se k nim připojil. Jeho jednání je ale destruktivní:

*...budovali pevniny a Melkor je ničil, hloubili údolí a Melkor je zvedal, tesali hory a Melkor je bořil, hloubili moře a Melkor je vyléval; nic nemohlo mít pokoj ani trvale růst, protože sotva začali Valar nějakou práci, Melkor ji jistě rušil nebo kazil.*⁵²

Jedním z důležitých prvků v křesťanské etice je pokora. Pokora je vlastnost, vztah, který by si měl věřící vybudovat ke světu a k Bohu. Absence pokory pak vede k chybným rozhodnutím a hříchu. Melkor je popsán jako závistivý, spoléhající se sám na sebe a jeho

⁵¹ viz. CARPENTER, Humphrey, ed. *The Letters of J.R.R. Tolkien*. Boston: Houghton Mifflin. 1981. s. 286.

⁵² viz. TOLKIEN, J.R.R., *Silmarillion*, Příprava vydání Christopher Tolkien; překlad Stanislava Pošustová. 1. vyd. Praha : Mladá fronta, 1992, s. 16, 17.

jednání je řízeno touhou po moci, není tedy schopen pokory a jeho jednání přináší do světa utrpení.

V pojetí J.R.R. Tolkiena není narozdíl od SZ Hospodina Ilúvatar silou, která by výrazně a prokazatelně zasahovala do dění v Ardě a trestala provinilé. Trestem za spáchání zlého činu jsou v Tolkienových příbězích samotné důsledky, které takovéto špatné rozhodnutí přináší. Melkor, který ve svojí touze dostat Ardu pod svou nadvládu nechává většinu svého bytí přejít do fyzických základů Ardy, se stává navždy „vtěleným“. Na jednu stranu mu to přináší potenciálně snadnější možnost zkazit, ovlivnit všechny věci mající fyzickou podobu, na druhou stranu sám Melkor tak poznává strach ze zničení. V průběhu dalšího dění pak vede válku prakticky výhradně prostřednictvím ovládaných stvoření nebo svých podřízených a sám je po čase spoután a vyvržen mimo kruhy Ardy. Zde se spíše než se Satanem nabízí srovnání se severskou postavou boha Lokiho⁵³, který je sice spoután a uvězněn, ale vše, co už stačil napáchat před svým uvězněním, vede neodvratitelně k naplnění osudu světa a k Ragnaroku.

Ke zlu ve Středozemi totiž dochází i po Melkorově uvěznění a to prostřednictvím chybných rozhodnutí jednotlivých postav v Tolkienových příbězích. Původ těchto chybných rozhodnutí je ale vždy v konečném důsledku vysledovatelný až k Melkorovi.

Vraťme se nyní k motivu špatného jednání.

V příběhu o Silmarillech, kde se chybných činů dopouští na základě Melkorova vnuknutí především elf Feanor a jeho synové, končí tito na základě špatných rozhodnutí pokud ne mrtví, tak zatrpklí, nešťastní, nespokojeni se svým údělem a zkrátka daleko od stavu, který by se dal označit za jakkoliv blažený. Ve vyprávění o pádu Númenoru a jiných ve své podstatě tragických a mravoučných příbězích je přímým následkem podlehnutí zlu fyzická smrt nebo zkáza všeho, co je hlavním aktérům příběhu drahé. Následuje naprosté zoufalství, které vede buď k jejich nápravě nebo smrti.

V této práci předkládám tezi, že v Tolkienově pojetí je motiv odolávání pokušení důležitým etickým prvkem židovsko-křesťanského charakteru, neboť veškeré příběhy, které se odehrávají ve Středozemi jsou vystavěny dle schématu zahrnujícího jednu nebo obě následující linie:

1. Pokušení - podlehnutí - nenapravitelné ztráty
2. Pokušení – nepodlehnutí – zmírnění předchozích ztrát.

⁵³ srov. KOCHER, Paul. *A Reader's Guide to the "Silmarillion"*, Boston: HoughtonMifflin, 1980 s. 7.

Ve všech příbězích je zároveň přímo naznačeno, že vše nemusí skončit zle a i přes příznačnou osudovost, která vede hlavní hrdiny v jejich činech je zde možnost nepodlehnout a přispět tak k nápravě části narušení. V tomto ohledu je Tolkienovo pojetí děje a času lineární i cyklické zároveň, na jednu stranu je svět v Tolkienově příběhu stále znovu ničen a vykupován, na druhou stranu je zřejmé, že nemůže být definitivně zatracen, zničen ani napraven či vykoupen bez přímého zásahu Ilúvataru. Arda a Středozem směřují od svého stvoření k zániku, ke konci projevu Hudby Ainur a počátku něčeho jiného, činí to však v rozvoji, který by se dal označit za podobný spirále. Od velké evidentní destruktivní Melkorovy činnosti v Prvním a Druhém věku při které se měnil tvar celé Ardy se čtenář při sledování historie Středozemě dostává k činnosti jeho sluhů a myšlenek. Jde o drobnější, ale stejně ničivé kruhy pokušení a jeho důsledků, ve kterém se bojuje o osudy jednotlivých jedinců a skrze ně i národů.

Z výše uvedeného popisu struktury je zřejmé, že jedním z nejsilnějších a stále se opakujících motivů v dějinách Středozemě je samotná existence narušení, zla, a nutnost se tomuto zlu bránit a nenechat si zatemňovat srdce Melkorem/Morgothem a jeho výtvořů. Narozdíl od mnoha jiných mytologických příběhů obsahujících zlo nejednoznačné povahy nám Tolkien ve svém popisu dějin Ardy přímo a jasně sděluje, že existuje Nepřítel, který je díky své povaze nepřátelský vůči všem, kteří mu nechtějí sloužit a i ti, kteří mu slouží se stávají otroky a nedopadají dobře. Melkor a jeho příběh v mytologii Tolkiena vysvětlují existenci zla, bolesti, smutku a utrpení ve Středozemi. Všechno je způsobeno jeho destruktivním, zmarňujícím působením, a to i tehdy, kdy jedná skrze své služebníky.

Badatel S. Caldecott ve svém rozboru rozhovoru dvou Tolkienových postav Finroda a Andreth upozorňuje, že důležitým a pro křesťanské myšlení Tolkiena příznačným prvkem v příbězích ze Středozemě je také přítomnost naděje⁵⁴ a myšlenka, že je Arda krásná a existenci zasluhující i přes svoji narušenost.

Z vyprávění o Hudbě Ainur a jiných příběhů vyplývá, že i zdánlivě špatné může za některých okolností paradoxně vést k vytvoření něčeho zajímavého a krásného. Tím pádem má existence špatných věcí určitý smysl a opodstatnění, neboť jinak by svět nebyl takový jaký je. Toto pojetí Zla není zcela tradiční v křesťanském myšlení, je však v souladu s těmi filosofickými proudy v křesťanství, které ve své argumentaci bojují s pojetím materiálního světa jako vyloženě negativního.

⁵⁴ srov. CALDECOTT, Stratford. *A Secret Fire, The spiritual vision behind Tolkien*. London: Darton Longman & Todd, 2003. s. 141.

3. Křesťanské prvky ve stvořeném

3.1 O stvoření a podstatě živých bytostí.

J.R.R. Tolkien svoje vyprávění o Středozemi naplnil mnoha bájnými bytostmi, které slouží nejen k literárnímu záměru a nejsou tedy jen zkrášlením děje, ale podobně jako v ságách a mýtech, kterými se inspiroval mají ze své podstaty určitý kosmologický a morální význam. Pro pochopení Tolkienova myšlenkového světa a idejí, které do svého konceptu Středozemě začlenil, je třeba mít tuto roli bájných bytostí na paměti. Tedy slouží jako prostředek vyjádření a především jako pozadí, na kterém může spisovatel rozvíjet příběhy a myšlenky přesahující jím vytvořený svět, tedy myšlenky obecně platné.

Kromě elfů a lidí, o kterých již bylo řečeno, že svou podstatou pochází přímo od Ilúvatara, jsou ve Středozemi zmíněny další živé, myslící bytosti, které vytvářející takřka celé rasy a zdá se, že se velmi striktně dle svého původu dělí na ty sloužící Melkorovi a na takové, které mu nepodlehly. Samozřejmě cokoliv živoucího může v průběhu věků podlehnout temnotě, ale jestli se v případě elfů, lidí či Maiar jedná o akt svobodné vůle, tak u skřetů či draků se jednalo o systematické zotročení cizí vůle a vytvoření tak tělesně zcela nové formy života.

Nejdříve je ovšem třeba si vyjasnit otázku národu hobitů neboli půlčiků, ze kterých pochází Frodo, jež je hrdinou trilogie Pán Prstenů. Z hlediska povahy představují hobiti prototyp anglického venkovana, Tolkien, který zažil první světovou válku se sám netajil s tím, že inspirací k postavě Samvěda Křepelky mu byl prostý anglický voják neztrácející čest nadějí a špetku humoru ani v zoufalé situaci zákopové války. Povahově nejsou hobiti nijak ideální ani bezúhonní, mezi jejich neřestí patří občasná lenost, přehnané lpění na majetku, přílišná láska k jídlu a nezájem o dění, které se jich přímo netýká. Přesto jsou i přes své chyby dobří, mají silně rozvinutou lásku k rodině a domovu a stačí jim dodat ten správný impuls, aby projevili svou statečnost. Představují sílu dobra, kterou je třeba aktivovat, která leží ladem a je netečná dokud nenastane rozhodující chvíle.

Z hlediska živočišné klasifikace (nakolik je takováto klasifikace možná v literární fikci) hobiti nepatří ani mezi trpaslíky, ani mezi elfy a ze všeho nejvíce se podobají menší verzi člověka. Už od uveřejnění první knihy Hobit J.R.R. Tolkiena panovaly dohady ohledně toho, kdy a za jakých okolností se tento národ ve Středozemi objevil. Zdá se, že sám autor

nenacházel ve své fantasii uspokojující odpověď na tuto otázku a proto se k ní raději nevyjadřoval. Přesto dal v některých výrocích najevo, že hobiti patří k lidem:

*The Hobbits are, of course, really meant to be a branch of the specifically human race (not Elves or Dwarves) -- hence the two kinds can dwell together (as at Bree), and are called just the Big Folk and Little Folk.*⁵⁵

Z tohoto výroku tedy vyplývá, že hobiti jsou stejné podstaty jako lidé a patří tedy ke Druhorozeným Ilúvatarovým dětem.

Mnohem obtížněji jsou z hlediska specifčnosti svého původu zařaditelní trpaslíci, národ původně pocházející od Sedmi praotců trpaslíků stvořených z netrpělivosti Valy jménem Aule. Na jednu stranu je bezprostředním přímým stvořitelem těchto bytostí Aule, na druhou stranu nebýt dodatečného zásahu Ilúvataru, nestali by se trpaslíci rozumnými bytostmi obdařenými svobodnou vůlí.

Aule se nemůže dočkat příchodu Ilúvatarových dětí, Arda mu přijde pustá a pokouší se proto vytvořit vlastní nápodobu toho, co spatřil ve vidění během Hudby a mělo být Děťmi (srov. Quenta Silmarillion str.X) Je však před Ilúvatarem konfrontován s nedokonalostí svého díla, uvědomuje si nesprávnost vlastního činu. Je dokonce ochoten obětovat svůj výtvar přes skutečnost, že je mu drahý, bude li to po něm vyžadováno. Z křesťanského hlediska se tato situace dá nahlížet jako zpodobnění mýtu o Abrahamovi, po kterém nakonec není vyžadována samotná oběť, ale především ochota obětovat, uznání oprávněnosti tohoto požadavku. Tento příběh o stvoření trpaslíků z morálního hlediska pokazuje na takové kvality Ilúvataru, jakožto stvořitelé entity, jako je milosrdenství a schopnost odpouštět pochybení a soudit podle motivů vykonaných činů. Když je Aulemu odpuštěno, Ilúvatar provede jakousi adopci, přijme jeho výtvar za svůj a vdechne Sedmi otcům trpaslíků sílu, ducha, bez něhož by nebyli rozumovými bytostmi, ale jen otroky Auleho přání. Dle názoru Ch. Coldecotta je pro Tolkiena stvoření duše vždy přímý zásah od Boha a jedině Stvořitel dává život a svobodnou vůli.⁵⁶

Trpaslíci jsou ve své podstatě Tolkienem řazeni mezi bytosti se svobodnou vůlí a rozumem, avšak v textu není vyjádřeno přesné stanovisko, zda se mají počítat k Ilúvatarovým Děťem, či jaký je čeká osud po skončení světa.

Nejsložitější otázkou je původ a podstata skřetů, stvoření zlých a sloužících zlu, které dle

⁵⁵ viz. CARPENTER, Humphrey, ed. *The Letters of J.R.R. Tolkien*. Boston: Houghton Mifflin. 1981 s. 176.

⁵⁶ viz. CALDECOTT, Stratford. *A Secret Fire, The spiritual vision behind Tolkien*. London: Darton Longman & Todd, 2003.s. 144.

náznaků v Silmarillionu Melkor zřejmě vytvořil z chycených elfů. Skřeti jsou uměle vyšlechtěný druh, sám Tolkien si patrně není jistý jejich podstatou a v různých etapách své tvorby o nich hovoří jako o stvořeních zvířecí podstaty avšak lidského tvaru, o znetvořených bytostech, ale i o jejich schopnosti Melkora kritizovat a podvádět. Jsou výplodem Melkorovy touhy po moci a neschopnosti vytvořit jakékoliv vlastní dílo jinak, než pokřivením děl ostatních.

Zvířata a rostliny Ardy jsou v Tolkienově díle především motivem uskutečněným jednou z Valar pojmenované Yavanna.

Mezi zvířaty a rostlinami Středozemě ovšem také nacházíme tvory obdařené zvláštním druhem inteligence, rostliny a zvířata, které mluví, a která jsou v kontextu dnešní doby označovaná za mýtická. Jedná se o celou škálu bytostí, o vlkodlaky, enty, obry, draky, a jiné. O jejich původu a podstatě se vedou spory mezi badateli, které vybočují z rámce této práce. Jeden možný postoj je však z teologického hlediska zajímavý, proto zde bude vyložen. Křesťanská nereformovaná nauka se ve svém vývoji staví záporně k uctívání stromů, zvířat, a odsuzuje čarodějnictví, ale zároveň nepopírá existenci všelijakých duchů a jejich působení. Jedna z výčitek, která je Tolkienovi ze strany křesťanů kladena, je právě vysoký počet nelidských, magii zdánlivě provozujících bytostí. Istari, neboli poslové, čarodějové, kteří se vyskytují v příběhu Středozemě, jsou však dle Tolkiena ve skutečnosti duchové Maiar přijímající lidskou podobu. A jejich síla tedy pramení z jejich přirozenosti, která je dána Stvořitelem. Thomas Shippey v této souvislosti uvádí popis Gandalfa, o kterém je řečeno, že je síla v jeho ruce s citátem o síle v ruce v Bibli (2 Par 20, 6)⁵⁷

V devatenácté kapitole Silmarillionu jsou vlkodlaci označeni za sverepá zvířata, v jejichž tělech jsou Melkorem uvěznění zlí duchové.

V kapitole Valaquenta v Silmarillionu se také praví, že :

„Až procitnou děti, procitne i Yavannina myšlenka, povolá zdáli duchy a ti vyjdou mezi kelvar a olvar, někteří se tam usídlí, budou ctěni a jejich spravedlivý hněv bude obáván. Načas: dokud budou u moci Prvorození a dokud budou Druhorození mladí“ (odkaz)

Je tedy možné nahlížet enty, a veškeré jiné podivné bytosti jako vtělenou přítomnost dobrých či zlých duchů, jako přirozenou součást jedné epochy, která v Tolkienově mýtickém pravěku lidstva postupně pomíjí. Postupně tyto síly stejně tak jako elfové odcházejí. To by znamenalo určitý posun od koncepce vnímání Tolkienova světa jako místa naplněného

⁵⁷ viz. SHIPPEY, T., J. R. R. Tolkien: *Author of the Century* (London: Harper Collins, 2000; Houghton Mifflin, Boston, 2001. s.349-350.

nepřirozenými kouzly, ke světu naplněnému prvotními silami a postupně se proměňujícím pro vládu člověka.

3.2 Ilúvatarovi Děti: Elfové a lidé – smrtelnost jako Dar

Ilúvatarovy děti jsou tak nazývány, neboť jsou stvořeny suverénním tvůrčím záměrem nejvyšší bytosti, nikoliv prostřednictvím Valar a mají zvláštní poslání v dějinách Ardy. Jsou jimi elfové a lidé, přičemž tělesně se od sebe liší jen málo (větší tělesná krása, houževnatost a špičaté uši u elfů) jsou mezi nimi dokonce možné vzájemné sňatky, přestože k tomu dochází za celé dějiny Ardy pouze dvakrát. Z jejich vzájemných vztahů vyplývá mnoho důležitého v dějinách Ardy, a právě prostřednictvím fiktivních elfích letopisců v *Silmarillionu* Tolkien vypráví o Stvořiteli, Valar a počátcích světa.

Elfové i lidé se nezrodili množením z původního páru, paralelu na křesťanský mýtus o Adamovi a Evě u Tolkiena nenalézáme. Oba druhy byly probuzeny už jako jako celý národ, přičemž o elfech je známo, kdy a za jakých okolností k probuzení došlo, zatímco čas a místo probuzení lidí nechává Tolkien obestřené záhadou.

Richard. R. Purtill považuje elfy v Tolkienově díle za zpodobnění určité části lidské přirozenosti, za nositele umělecké a vědecké kvality lidstva, přesněji za tu část povahy která je schopna vytvářet krásu a uchovávat ji v průběhu věků.⁵⁸

Elfové jsou popsáni jako nositelé několika vlastností a ctností, které jsou v souladu s křesťanskou tradicí. V křesťanském učení se často hovoří se o potřebě mít v úctě individuální kvality všeho stvořeného. U elfů je v *Silmarillionu* vykreslena hluboká úcta ke všemu živoucímu založené na lásce a snaha o uchopení podstaty věci.

Elfové po svém probuzení postupně pojmenovávají vše na zemi v jazyce, který se v Tolkienově pojetí neskládá ze slov jakožto náhodných zvuků označující věc. Elfí jazyk, alespoň ten prapůvodní jazyk, který je jako “elfí latina” *queniya* samotným Tolkienem v jeho fikci jakoby už jen částečně zachycen, označuje věci tak, že slovo popisující věc se snaží vyjádřit, souznít se samotnou podstatou věci. Toto je důležité si uvědomit v kontextu prohlášení jednoho z badatelů, že celý *Silmarillion* pramení z Tolkienovy snahy uchopit možné významy slova - *Eä*.⁵⁹ V křesťanském učení nalézáme paralelu v představě o

⁵⁸ viz. PURTILL, Richard, *J.R.R. Tolkien myth, morality, and religion*, Harper & Row, San Francisco 1981, s.74.

⁵⁹ viz. FLIEGER, Verlyn. *Splintered Light: Logos and Language in Tolkien's World*. William B. Erdmans

původním rajském jazyku:

*“Tehdy byl jazyk v souladu s povahou věcí, a tento nenávratně ztracený jazyk ráje získávají lidé opět, ale nikoliv badatelé v okultismu, nýbrž pouze “milostivá srdce”, o kterých mluví sv.Isák Syrský.”*⁶⁰

Lidé a elfové jsou dle jejich popisu obdařeni svobodnou vůlí a duší⁶¹ (kterou Tolkien nazývá *fëa*), avšak je mezi nimi rozdíl, který znázorňuje Tolkienovo myšlení ohledně jedné z nejzásadnějších křesťanských otázek – otázky smrti a života věčného.

Elfové jsou přivázáni k Ardě, jsou stvořeni jako její část, milují ji a oplakávají rány které ji nanesl Melkor, jsou přivázáni ke jsoucímu až do konce světa a určitým způsobem nesmrtelní. Jejich těla téměř nestárnou a pokud jsou zabiti neodcházejí z tohoto světa ale čekají v síních Mandose -jednoho z Valar, je i naznačena určitá možnost pozdější reinkarnace, ve smyslu návratu odpočaté a očištěné duše do hmotného světa. Víra v reinkarnaci jako rození duše do nových a nových životů není slučitelná s žádnou z křesťanských doktrín. Badatel S. Caldecott však poukazuje na fakt, že v pozdějších pracích Tolkien dochází k závěru, že se elfové navracejí do života v procesu, který je podoben spíše vzkříšení, než znovuzrození.⁶²

Jejich úkolem je tvořit krásu ve světě a tak tedy smrt (která nastává po nenapravitelném poškození těla) je i v těch mála případech, kdy opouští tělo dobrovolně ze zármutku (způsobeného tak či onak důsledky Melkorových činů), pro ně jistým druhem nepřírozenosti, násilným ukončení tohoto úkolu.

Lidé jsou naopak krátkověcí, a často proto elfům jejich nesmrtelnost závidí. Jejich cíl je méně popsán. Tolkien o něm vypráví jen v náznacích ze kterých však jasně zaznívá, že lidé mají přinášet do světa změnu, a stát se dědici světa až pomine čas elfů. Mají také potenciál napravit poškození způsobené Melkorem. Nejvíce se o tomto potenciálu a otázce účelu a původu lidské smrtelnosti hovoří ve filosofickém rozhovoru elfa Findroda a lidské ženy Andreth, který byl v několika variantách v Tolkienově rukopisech nalezen a vydán jeho synem Ch. Tolkienem:

Víc a víc mne přivádíš v úžas moji mysl, Andreth! Neboť pokud to, co říkáš, je pravda,

Publishing, 1983, s. 59.

⁶⁰ viz. LOSSKY, Vladimír. *Dogmatická Teologie, Pravoslavné vydavatelství*, Olomouc 1994, s. 45.

⁶¹ srov. TOLKIEN, John Ronald Reuel. *Silmarillion*. Přeložila Stanislava Pošustová. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1992, s. 13.

⁶² viz. CALDECOTT, Stratford. *A Secret Fire, The spiritual vision behind Tolkien*. London: Darton Longman & Todd, 2003, s. 121.

hle! potom fëa (duše), která je zde pouze poutníkem, žije v nerozdělném svazku s hröa (tělem) patřícímu Ardě; rozdělit je znamená krutou ránu, a přece musí obojí naplnit svou pravou přirozenost, bez činění násilí druhému. Pak musí následovat tento závěr: že fëa, až bude odcházet, musí vzít hröa s sebou. A co to může znamenat jiného, než že fëa bude mít moc pozvednout hröa, jako svého nerozlučného druha a společníka, do věčného trvání za hranicemi Eä a za hranicemi Času? Tak by Arda, či její část, byla nejenom uzdravena od Melkorovy poskvrny, ale dokonce osvobozena od omezení, daných ve "Vidění Eruově", o němž vyprávějí Valar.“

...“To je dle mého údělem lidí, ne být druzí v pořadí, následovníky, ale být dědici všeho a ti, kdo mají všechno dovést k plnosti!”⁶³

Z tohoto i jiných úryvků je patrné, že Tolkien klade na jedinečnost člověka přeci jen důraz, a že smrtelnost vykresluje jako určitý druh daru lidem, jako cestu kterou se mohou bezprostředně vymanit ze jsoucího světa (na rozdíl od elfů, kteří jsou pevně vázáni na Ardu a ani po opuštění těla neodcházejí za její hranice). Sám to potvrzuje v jednom z dopisů:

The Doom (or the Gift) of Men is mortality, freedom from the circles of the world. Since the point of view of the whole cycle is the Elvish, mortality is not explained mythically: it is a mystery of God of which no more is known than that 'what God has purposed for Men is hidden': a grief and an envy to the immortal Elves.⁶⁴

V křesťanském učení je věřícím člověkem očekáván poslední soud, vzkříšení mrtvých a život věčný v Božím království.⁶⁵ Skrze Ježíše Krista byl člověk vykoupen z prvotního hříchu a byla mu dána šance se přiblížit k Bohu bezprostředně skrze jeho milost. Prvek jedinečnosti člověka a jeho vztahu k Bohu není ve stvořitelském mýtu J.R.R. Tolkiena rozvinut podobně jako v Bibli neboť se jedná především o elfí zápisky o stvoření, o elfí svědectví které bylo zapsáno elfy, tedy jak parafrázují badatelé jakýsi “elfí Starý⁶⁶ zákon”, lidem bude (pokud čtenář přistoupí na fikci Středozemě jako mýtických pradějin našeho světa) teprve dána.

Jak už bylo řečeno dříve v kapitole o Stvoření, stav porušenosti Tolkienova světa není důsledkem prvotního hříchu člověka nebo elfa, ale přímo Melkorovou působností. Jak bylo také vyprávěno v Ainulindale elfové i lidé byly přímým melodickým motivem a tedy

⁶³ viz. TOLKIEN, J.R.R., *Morgoth's Ring*, Harper Collins, London 1994, s. 317, 318 (přel. aut.)

⁶⁴ viz. CARPENTER, Humphrey, ed. *The Letters of J.R.R. Tolkien*. Boston: Houghton Mifflin. 1981, s. 168.

⁶⁵ srov. Katecheze Katolické Církve Karmelitánské nakladatelství, Praha 2002, 2 odd. 2.kapitola.

⁶⁶ viz. CALDECOTT, Stratford. *A Secret Fire, The spiritual vision behind Tolkien*. London: Darton Longman & Todd, 2003.s. Str. 102.

stvořením Ilúvatara a při probuzení byli na ro zdíl od zbytku jsoucího prosti Melkorových motivů. Stav elfů je oproti původnímu úmyslu neměnný, ovšem díky podlehnutí Feanora a jeho synů začíná docházet k vraždění, smutku a tedy pro elfy nepřirozenému stavu odchodu jejich duše z hmotného života. Stav člověka jako takového je ovšem brzy po jejich probuzení narušený, člověk ztrácí vlastnosti . V tomto Tolkienově rozhovoru elfa a člověka se čtenář totiž mimojiné dozvídá o lidském přesvědčení, že původně byli stvořeni k životu mnohem delšímu, bez nemocí a snad i nesmrtelnosti. Za jejich současným stavem vězí trest za podlehnutí Melkorovým řečem⁶⁷, což je mravoučný prvek který se zcela jasně podobá podlehnutí Satanovi v podobě Hada v křesťanském příběhu o vyhnání z Ráje.⁶⁸

Na závěr je třeba poznamenat, že rozhovor Finroda a Adreth byl napsán velice pozdě, a proto jej někdy odpůrci křesťanského vidění obsahů v *Silmarillionu* považují za Tolkienův pozdní pokus pokřesťanštit svůj mýtus a považují ho za nerelevantní. Z hlediska výkladu, je však vždy nutné přistupovat k názoru autora na své vlastní dílo, a pokud se Tolkien snažil ve své pozdější tvorbě zdůraznit křesťanské náznaky ve své kosmologii, činil tak pravděpodobně proto aby byly jeho dřívější příběhy osvětleny a vykládány právě tímto způsobem.

⁶⁷ srov. TOLKIEN, J.R.R., *Morgoth's Ring*, Harper Collins, London 1994, s. 346-348.

⁶⁸ viz. LOSSKY, Vladimír. *Dogmatická Teologie, Pravoslavné vydavatelství*, Olomouc 1994, s. 55.

4. Závěr

Stvořitelský mýtus J.R.R. Tolkiena je jako každý mýtus vyložitelný v mnoha rovinách. Ve výše uvedených kapitolách jsem se pokusila prozkoumat ty roviny, které vytvářejí paralely s křesťanskou naukou a poukázat na prvky, které v sobě nesou křesťanské obsahy. Snažila jsem se poukázat na fakt, že z rozboru uvedených prvků vyplývá relevance srovnání s tradičními křesťanskými motivy. Přesto, že se Tolkien při psaní inspiroval poetikou pohanských ság, nelze jeho mýtus vykládat jako nekřesťanský nebo dokonce pohanský bez popření výkladu některých badatelů a jeho vlastních výroků na toto téma. Soustředila jsem se pouze na bezprostřední akt stvoření světa Středozemě, a vlastnosti stvořeného, přesto že v širším pojetí by předmětem rozboru mohly být celé fiktivní dějiny Středozemě.

Otázka zda Tolkienovo dílo v nese určitý misijní potenciál ve smyslu toho, že člověka obeznámeného s křesťanstvím jen povrchně přivádí ke křesťanskému vnímání světa nemůže být jasně zodpovězena, protože se vždy jedná o subjektivní postoj čtenáře a záleží na jeho vlastním výkladu přečteného. Ale křesťanské prvky v díle obsažené jsou pro mnohé čtenáře nejen literární fikcí, ale i předmětem úvah o jejich náboženském původu, což dříve či později přivádí zájemce o hlubší porozumění Tolkienovu dílu k seznámení se s Biblí a Evangelii.

V tomto sekundárním smyslu je tedy Tolkienovo dílo misii přínosné.

Na závěr bych si dovolila citovat výrok jednoho z Tolkienových příznivců:

*“Pro mnohé bylo čtení Tolkiena prvním průbleskem reality, prvním paprskem světla, který umožnil oteplení v chladné a otupělé duši. Po mnoho věků křesťanské církve hlásly ty samé pravdy, avšak skrze prostřednictví knih Tolkiena tato zpráva zazněla pro současného člověka přesvědčivěji.”*⁶⁹

⁶⁹ viz. KAMENOVIC, Marie. Trojanský kůň. in: *Palantír*: č.10, Petrohrad 1998, s. 25. (přel. Aut.)

5.1 Seznam použité literatury

5.1 Primární prameny:

- Bible – Písmo svaté Starého a Nového zákona, Česká biblická společnost, Praha 1991, 280s.
- CARPENTER, Humphrey. *Tolkien: A Biography*. Ballantine Books, New York 1977, 327s.
- CARPENTER, Humphrey, ed. *The Letters of J.R.R Tolkien*, Boston: Houghton Mifflin, 1981. 463s.
- Katechizmus Katolické Církve. Karmelitánské nakladatelství, Praha 2002, 793s.
- LOSSKY, Vladimír. *Dogmatická Teologie*, Pravoslavné vydavatelství, Olomouc 1994, 84s.
- PURTILL, Richard. *J. R. R. Tolkien: Myth, Morality and Religion*, Harper & Row, San Francisco 1981, 154s.
- TOLKIEN, J.R.R., *Morgoth's Ring*, Harper Collins, London 1994.
- TOLKIEN, John Ronald Reuel. *Pán prstenů: Společenstvo Prstenu*. Přeložila Stanislava Pošustová. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1990. 384 s.
- TOLKIEN, John Ronald Reuel. *Pán prstenů: Dvě věže*. Přeložila Stanislava Pošustová. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1991. 320 s.
- TOLKIEN, John Ronald Reuel. *Pán prstenů: Návrat krále*. Přeložila Stanislava Pošustová. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1992. 416 s.
- TOLKIEN, John Ronald Reuel. *Silmarillion*. Přeložila Stanislava Pošustová. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1992. 320 s.
- TOLKIEN, John Ronald Reuel. *The Letters of J.R.R. Tolkien: A Selection*. Edited by Humphrey Carpenter and Christopher Tolkien. Boston: Houghton Mifflin, 1981. 502 s.

5.2 Sekundární prameny:

- Beowulf: The Monsters and the Critics." *Proceedings of the British Academy*, 22 (1936)
- BURNS, Marjorie. *Perilous Realms: Celtic and Norse in Tolkien's Middle-earth*, Toronto: University of Toronto Press, 2005.
- CALDECOTT, Stratford. *A Secret fire, The spiritual vision behind Tolkien*, London: Dart on Longman & Todd, 2003.
- CURRY, Patrick. *Defending Middle Earth: Tolkien Myth & Modernity*. Houghton Mifflin Harcourt Publishing, 2004.
- FLIEGER, Verlyn. *Splintered Light: Logos and Language in Tolkien's World*. William B. Erdmans Publishing, 1983.

- FOSTER, Mike. America in the 1960s: Reception of Tolkien, in Drout (ed.) *J.R.R. Tolkien Encyclopedia*. 2006.
- GIDDING, Robert, HOLLAND, Elizabeth. *The Shores of Middle-earth* London: Junction book, 1981.
- GRIDIN, A. Drakobijecké mýty v tvorbě Tolkiena in: *Estel*. č.4. Novosibirsk 2001, (přel. Aut.)
- KAMENOVÍČ, Marie. Trojanský kůň. in: *Palantír*. č.10, Petrohrad 1998.
- KOCHER, Paul. *A Reader's Guide to the "Silmarillion"*, Boston: Houghton Mifflin, 1980.
- MARKOVA, Olga. HOOKER, Mark T. When Philology Becomes Ideology: The Russian Perspective of J. R. R. Tolkien, in: *Tolkien Studies*, Volume 1, 2004, West Virginia University Press
- MOORMAN, Ch. The Shire, Mordor & Minas-Tirith. in: *Tolkien and the Critics; Essays on J. R. R. Tolkien's the Lord of the Rings*, edited by Neil, David Isaac and col. University of Notre Dame de Paris, 1968.
- NEIL, David Isaac and col. *Tolkien and the Critics; Essays on J. R. R. Tolkien's the Lord of the Rings*, University of Notre Dame de Paris, June 1968.
- PEARCE, Joseph. Celebrating Middle Earth: The Lord of the Rings as a Defense of Western Civilization, Inkling Books, Seattle, 2002.
- SHIPPEY, T.A. *J. R. R. Tolkien: Author of the Century*. London: Harper Collins, 2000. Houghton Mifflin, Boston, 2001.
- SHIPPEY, T. A. *The Road to Middle Earth*, London: Grafton. 1992.
- WICKHAM-CROWLEY, Timothy P. 1951- Tolkien through Russian Eyes (review) *Tolkien Studies* - Volume 2, 2005.

5.3 Internetové zdroje:

- Arda (Středozem) [online]. Publikováno 21. 1. 2011 v 13:41. dostupné z: http://cs.wikipedia.org/wiki/Arda_%28St%C5%99edozem%29.
- FERSTOVÁ, Renata. O autorce. [online]. c2009, poslední revize 3. prosinec 2010 [cit.1-5-11] <<http://laisifinwen.wz.cz>>
- NEWSOM, Keven. The Effect of Cultural Mythology on the Fictional Mythology of Tolkien. [online]. c2008, [cit.3-5-11] <<http://thewordcrafter.wordpress.com/2007/03/13/tolkien-essay/>>
- TOLKIEN, Simon. My grandfather JRR Tolkien, [online]. c2003, [cit.29-1-11]

. <<http://www.simontolkien.com/mygrandfather.html>>

[online]. c2008, [cit.3-5-11] <http://en.wikipedia.org/wiki/The_Black_Book_of_Arda>

[online]. c1999, [cit.25-4-11] <<http://www.kulichki.com/tolkien/arhiv/disput/e-spisok.shtml>>

[online]. c1999, [cit.25-4-11] <<http://www.kulichki.com/tolkien/arhiv/disput/index.html>>

[online]. c1999, [cit.25-4-11] <<http://www.kulichki.com/tolkien/arhiv/manuscr/bojarski.shtml#62>>

6. Summary

This work concludes that Christian elements contained in J. R. R. Tolkien's myth of a creation deserve a serious approach, considering various interpretations. The work of J. R. R. Tolkien raises a substantial interest both from religious and literary point of view. Various researchers and fans of Tolkien's work interpret his myth, and their arguments and positions can be continually classified from the theological and religious perspective long into the future. This work highlights the necessity of properly classifying their arguments and opinions. It is difficult to interpret some of the elements as clearly Christian, but the analysis of these elements shows their relevance when compared against traditional Christian themes. The author's inspiration by pagan motifs is evident, but should not be interpreted as a proclamation of non-Christian beliefs or exhortation to worship multiple gods.

In the creationist myth of Tolkien's Middle-earth we can find Christian content, and under certain circumstances it can even have missionary potential.